

Michal Sklenář

„Dávám se cele k dispozici k pastorační v pohraničí“
Snahy o poválečnou obnovu a personální situace litoměřické diecéze
po druhé světové válce

Úvod

Situace v litoměřické diecézi po skončení druhé světové války a pohled na události formující v té době charakter regionu náleží k badatelsky důležitým, dosud jen málo prozkoumaným otázkám lokálně vymezených moderních církevních dějin.¹ Římskokatolická církev byla jako jedna z prvních institucí vystavena přímým důsledkům tzv. poválečného odsunu německého obyvatelstva, totiž poklesu počtu duchovních i věřících.² V roce 1930 se z celkového počtu 10 674 386 obyvatel českých zemí hlásilo k české národnosti 68,4 %, k německé 29,5 %. K římskokatolické církvi se přihlásilo 78,5 % obyvatel, tj. 8 378 079. V roce 1950 se z celkového počtu 8 896 133 obyvatel českých zemí hlásilo k české národnosti 93,8 %, k německé 1,8 %. K římskokatolické církvi se přihlásilo 76,3 % obyvatel, tj. 6 792 046.³

Provázané procesy vyhnání a vysídlení (nucená migrace Němců z území Československa) a osídlování (dobrovolná migrace Čechů a dalších národností do pohraničí) jsou největšími migračními přesuny v dějinách českých zemí. Během nich

- 1 Srov. HRACHOVÁ, Ivana: Litoměřická diecéze ve druhé polovině 20. století – výsledky bádání a další možnosti výzkumu. In: MAČALA, Pavol – MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.): *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. CDK, Brno 2010, s. 327–332. K dějinám litoměřického biskupství viz MACEK, Jaroslav: *Biskupství litoměřické. Biskupové a osudy litoměřické diecéze 1655–2005*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005. K novějším dějinám katedrální kapituly v Litoměřicích viz *Litoměřická kapitula: 950 let od založení. Kniha příspěvků z konference konané dne 8. června 2007 u příležitosti 950 let od založení litoměřické kapituly*. UJEP, Ústí nad Labem 2007. Dále zejména ke starším dějinám katedrální kapituly a některým aspektům dějin litoměřické diecéze viz MACEK, Jaroslav: *950 let litoměřické kapituly*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2007.
- 2 Srov. např. ZÜCKERT, Martin: Veränderungen kirchlichen Lebens in den tschechischen Grenzregionen. In: ZÜCKERT, Martin – HÖLZLWIMMER, Laura (eds.): *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948. Diktatur, Krieg und Gesellschaftswandel als Herausforderung für religiöses Leben und kirchliche Organisation*. Oldenbourg Verlag, München 2007, s. 253–281; TÝŽ: Religion und Kirchen zwischen den Diktaturen 1945–1948. In: SCHULZE-WESSEL, Martin – ZÜCKERT, Martin (eds.): *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. Oldenbourg Verlag, München 2009, s. 497–544, zejm. s. 509–518; ŠEBEK, Jaroslav: *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2013, s. 76–77.
- 3 Czso.cz, *Národnostní struktura obyvatel* – viz <https://www.czso.cz/documents/10180/20551765/170223-14.pdf> a tamtéž, *Obyvatelstvo podle náboženské víry a pohlaví podle výsledků sčítání lidu v letech 1921, 1930, 1950, 1991, 2001 a 2011* – viz <https://www.czso.cz/documents/10180/32846217/130055160118.pdf/a204f503-a62a-45a8-b517-fc564f8fc9c2?version=1.0> (obě citováno k 3. 4. 2018). Viz též KALINOVÁ, Lenka: *Východiska, očekávání a realita poválečné doby. K dějinám české společnosti v letech 1945–1948*. ÚSD AV ČR, Praha 2004, s. 57–65.

došlo k výrazným a trvalým proměnám etnické, kulturní i konfesijní struktury dotčených oblastí. Ani centrální úřady ovšem nepočítaly s úplným nahrazením obyvatelstva – podle kritéria Státního úřadu statistického měla hustota osídlení v pohraničí dosáhnout 75 % předválečného stavu.⁴

Protože ve vysídlených a následně nově osídlovaných obcích citelně chyběli kněží, úřad konzistoře nebo biskupství zval k pastoračnímu působení v litoměřické diecézi klérus z jiných částí země. Výhled, pozici příchozích i stav věcí velmi přesně vystihl litoměřický generální vikář Josef Kuška⁵ v odpovědi jednomu z kněží: *Když Vám to biskupská konzistoř povolí, jistě Vás tu rádi přijmeme, ale přirozeně, půjdete sem za kaplana. [...] Musím k tomu připomenout, že i na té volné faře nebudete se smět spokojit jenom s její správou, ale že každý Čech, jenž tu dostane místo, přebírá závazek administrovat jednu i více far v sousedství, protože tu po odsunu německých kněží bude poušť, pokud se duchovní správy týká. Tedy: práce a zase práce.*⁶

Předkládaná studie se věnuje přijímání kněží z jiných diecézí do diecéze litoměřické v letech 1945–1948. Text je členěn do čtyř částí: nejprve se zaměříme na povědomí o situaci v pohraničí mezi kněžími a seminaristy, poté je představena situace v litoměřické diecézi po druhé světové válce, dále popsán proces inkardinace (včlenění) s příklady úspěšných a neúspěšných žadatelů o benefícia a nakonec vnitrocírkevní procesy vztažené k étosu české poválečné společnosti. Vzhledem k pramenné základně není možné vytvořit úplný seznam nově příchozích kleriků, předložit jejich typologii a popsat typického žadatele. Zachovaný korpus archiválií, především korespondence, ale umožňuje poukázat na signifikantní znaky celého procesu probíhajícího ve zjitřené poválečné situaci a odhalit některé motivace duchovenstva ke snaze odejít pastoračně působit do severních Čech.

Správní krize, informace o pohraničí pro kněze

Problém nedostatečného počtu kněží v pohraničí patřil vedle organizační obnovy hierarchie k nejzávažnějším výzvám pro římskokatolickou církev po druhé světové válce.⁷ Církevní představitelé vnímali správní krizi na úrovni farností v některých

4 Srov. WIEDEMANN, Andreas: *Pojď s námi budovat pohraničí. Osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952*. Prostor, Praha 2016, s. 13, 33, 64–65 a 72–75. Autor přináší na s. 18–26 podrobný přehled dosavadního bádání o problematice. Viz též FROMMER, Benjamin: *Národní očiستا. Retribuce v poválečném Československu*. Academia, Praha 2010, s. 301–349.

5 Josef Kuška (24. 2. 1873 – 25. 1. 1953) přijal kněžské svěcení v roce 1895, poté působil v pastoraaci v pražské arcidiecézi a litoměřické diecézi a v politice jako člen Československé strany lidové. V roce 1944 se stal čestným kanovníkem litoměřické katedrální kapituly, v roce 1948 byl zapojen do tajné struktury litoměřické diecéze, roku 1953 zemřel ve vyšetřovací vazbě.

6 *Zatím byste mohl třeba i býti v Mimoni, kde kaplanské místo je. Je tam horlivý pán chefem úřadu, administrátor Ripp, Němec, ale velmi horlivý duchovní pastýř. Ovšem, osadníci čeští by chtěli českého kněze. Snad byste se srovnali. Lépe by asi pro oba bylo, kdybyste přijal místo někde, kde byste byl sám, nebo kde by nám nebylo tak zatěžko takovým nepřímým způsobem hodného kněze německého dostat odtud za hranice, což by se asi stalo, až byste se tam usadil.* Archiv Biskupství litoměřického (dále jen ABL), f. Biskupská konzistoř 1941–1990, k. 99, sign. III A4, koncept dopisu Biskupské konzistoře v Litoměřicích Josefu Skalovi z 13. 6. 1946. Autor děkuje za vstřícnost a pomoc při přípravě textu panu Mgr. Martinu Barusovi, archiváři Biskupství litoměřického.

7 ZÜCKER, Martin: *Religion und Kirchen zwischen den Diktaturen 1945–1948*, s. 511–515.

Michal Sklenář

částech českých zemí a opakovaně o ní hovořili. Tyto oficiální reflexe se vedle katolického tisku a osobních kontaktů staly pro kněze a studenty teologie hlavními zdroji informací o situaci v pohraničí a tamním enormním nedostatku duchovních.

Nejširší rámec poválečné obnovy římskokatolické církve v Československu byl určen dopisem papeže Pia XII. (1876–1958, papežem 1939–1958) z 28. srpna 1945.⁸ Nejvyšší pontifik vyzdvihl svatého Jana Nepomuckého u příležitosti šestistého výročí jeho úmrtí jako vzor pro obrodu církve v řadě oblastí, v textu hovořil o válečných škodách, zasazoval se o mír a úsilí, *aby [...] země pod vedením evangelia ke své staré slávě přidala nový lesk.*⁹ V souvislosti s klérem papež pozitivně hodnotil kolej Nepomucenum v Římě¹⁰ a zmínil potřebu příchodu nových bohoslovců po válečné odlmce. Dále uvedl, že *dnes je skutečně potřeba lidí – ať již to jsou služebníci církve nebo laici –, kteří by vynikali snahou zasvětit se věci Boží velkodušně a vši vážou, nedbajíc svého pobodlí a slávy.*¹¹ Biskupové na obsah listu reagovali na několika úrovních, kde již řešili konkrétně formulované otázky.

Dne 15. listopadu 1945 se v Obecním domě v Praze konala mimořádná pracovní porada katolického duchovenstva Čech a Moravy, kterou za účasti více než 380 kněží řídil Josef Beran.¹² Jednání navázalo na předchozí schůzi sboru ordinářů v Olomouci¹³ a soustředilo se na dvě významné otázky poválečné obnovy římskokatolické církve: výuku náboženství, respektive roli církve ve školství, a pastorači v pohraničí.¹⁴ Referát k nedostatku kléru v pohraničních oblastech přednesl vikář plzeňského vikariátu pražské arcidiecéze¹⁵ Josef Resl.¹⁶ *V některých krajích, zvláště*

8 Dopis papeže Pia XII. arcibiskupům, biskupům a ostatním místním ordinářům v Československé republice. In: ŠEBEK, Jaroslav: *Od konfliktu ke smíření*, s. 105–109.

9 Tamtéž, s. 108.

10 Viz JONOVÁ, Jitka: Studium moravských alumnů v Římě ve vztahu k papežské koleji Nepomucenum v první polovině 20. století. In: PARMA, Tomáš (ed.): *Česká kolej v Římě. Od Bohemica k Nepomucenu. 130 let existence české kulturní a vzdělávací instituce*. Karmelitánské nakladatelství – Arcibiskupství pražské, Kostelní Vydří 2014, s. 201–232, zejm. s. 222–230. Dále viz KUKÁNOVÁ, Zlataše: Řím jako intelektuální centrum výchovy katolických bohoslovců. In: *Věda, kultura a politika v československo-vatikánských vztazích 1918–1951. Jihočeský sborník historický, supplementum 4*. Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, České Budějovice 2012, s. 343–372.

11 *Dopis papeže Pia XII. arcibiskupům, biskupům a ostatním místním ordinářům v Československé republice*, s. 107.

12 Josef kardinál Beran (29. 12. 1888 – 17. 5. 1969) přijal kněžské svěcení v roce 1911, poté se věnoval studiu a pastorační činnosti v pražské arcidiecézi, od roku 1928 působil na Teologické fakultě UK a v roce 1932 se stal rektorem pražského arcibiskupského semináře. V letech 1942–1945 vězněn v Malé pevnosti Terezín a koncentračním táboře Dachau, v roce 1946 jmenován arcibiskupem pražským, v letech 1949–1965 internován. Roku 1965 po jmenování kardinálem zůstal v exilu v Římě.

13 Otázce poválečné obnovy katolické církve se kromě mimořádné pracovní porady katolického duchovenstva věnovali biskupové na svém olomouckém zasedání (13.–15. 11. 1945). Reflektovali základní problémové okruhy související s působením německého kléru v pohraničních a jazykově smíšených oblastech. Více k tomu viz studie KUKÁNOVÁ, Zlataše: *Rád bych byl sloužít děle. K odsunu německého katolického kléru z českých zemí* v tomto čísle *Securitas Imperii*.

14 VODIČKOVÁ, Stanislava: *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. ÚSTR – CDK, Praha – Brno 2009, s. 129 a 131.

15 Samostatnou plzeňskou diecézi založil papež Jan Pavel II. (1920–2005, papežem 1978–2005) k 31. 5. 1993, do jejího čela jmenoval Františka Radkovského. Nová diecéze české církevní provincie vznikla vydělením z pražské arcidiecéze a v menší míře z diecézi českobudějovické a litoměřické.

„Dávám se cele k dispozici k pastorači v pohraničí“

v diecési litoměřické, se jedná o nedostatek katastrofální. Mnohé kraje jsou bez kněží, bez bohoslužeb. Bude tam nutno zavést duchovní správu jako v misijním území. Je sice v pohraničí nedostatek dobrých a schopných českých lidí vůbec, nedostatek kněží je však největší.¹⁷

Josef Resl také nabídl souhrn opatření a na prvním místě uváděl nutný přesun některých kněží do pohraničí: [...] *ať ordinariáty učiní výzvu ke kněžstvu. Ať zvláště Morava uvolní kněze pro pohraničí.*¹⁸ Neváhal opakovaně vyzvat moravské ordinariáty k vyslání kněží a argumentoval tím, že by měly pro tento účel určitý počet kněží uvolnit a z diecése propustit, jako by je jistě propustily, kdyby se blásili do misii zámořských. A naše pohraničí je v pravém slova smyslu územím misijním.¹⁹

Čeští, moravští a slovenští biskupové uváděli ve svém společném pastýřském listě ze 14. listopadu 1946, že pražská arcidiecéze postrádá přibližně 700 kněží, olomoucká 386.²⁰ S největší pravděpodobností se jedná o čísla neobsazených duchovních správ, které byly pastoračně zajištěny nesídelním, dojíždějícím knězem (administrátor excurrento), a pastýřský list tak odkazuje k ideálnímu stavu plné obsazenosti velmi husté farní sítě. Ve shrnujícím článku *Časopis katolického duchovenstva* k situaci římskokatolické církve po skončení druhé světové války se k problému tzv. odsunu německého obyvatelstva včetně kléru a nedostatku českých kněží konstatuje: *Je to problém tím větší, protože není dosti ani kněží českých, kteří by mohli spravovati farnosti osídlené Čechy. Vždyť z ryze českých 405 farností v arcidiecési pražské je více než 100 neobsazeno a na obsazení všech českých kaplanských míst se nedostává rovněž asi 100 kaplanů. A nyní mají se obsaditi českými kněžími asi 204 farnosti v pohraničí. Tak se nyní počítují neblabé důsledky protináboženských bojů z počátečních dob první republiky, neboť ty byly hlavní příčinou, proč kněžské semináře zely prázdnotou po několik let.*²¹

Nedostatku kněží věnovali ordináři zvláštní část výše uvedeného pastýřského listu, přičemž explicitně zmínili oblast pohraničí a litoměřickou diecézi. Situaci považovali za překážku pro rozvoj náboženského života v Československu a příčiny stavu hledali v náboženské vlažnosti, rodinách s malým počtem dětí či chybějících ideálech mládeže a konstatovali: *Následky jsou velmi zlé. Při nedostatku kněží lidé si navykají bez Boha žít a bez Boha umírat.*²²

16 Josef Resl (18. 10. 1885 – 6. 3. 1967) přijal kněžské svěcení v roce 1911, za první světové války působil jako polní kurát, po jejím skončení v pastorači v pražské arcidiecézi, v letech 1949–1952 vězněn.

17 Referát vikáře Resla o situaci v pohraničí. In: LUDVÍK, František (ed.): *České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepší zítřek. Dokumenty, projevy, směrnice.* Arcidiecéšní pastorační ústředí, Praha 1946, s. 65–69, zde s. 65.

18 Tamtéž, s. 68–69.

19 Tamtéž, s. 66.

20 Společný pastýřský list arcibiskupů a biskupů Československé republiky – listopad 1946. In: OPATRŇNÝ, Aleš a kol.: *Pastýřské listy 1945–2000. Arcidiecéze pražská.* Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2003, s. 20–26, zde s. 21. Údaje pastýřského listu využil bez odkazu na jeho text Václav Vaško, od něhož je přebírají další autoři. Srov. KUKÁNOVÁ, Zlatauš: *Edvard Beneš a římskokatolická církev.* In: TÁBORSKÝ, Jan (ed.): *Semper paratus 2.* ÚDV, Praha 2014, s. 6–65, zejm. s. 33–34 a pozn. č. 95 na s. 36.

21 Šifra a: *Život církevní u nás za války a po převratu. Časopis katolického duchovenstva*, 1945, roč. 87, č. 1, s. 187–192, zde s. 190. Srov. též *Referát vikáře Resla o situaci v pohraničí*, s. 67.

22 *Společný pastýřský list arcibiskupů a biskupů Československé republiky – listopad 1946*, s. 21. Srov. též s. 25.

Michal Sklenář

O rok později se 19. listopadu 1947 z kazatelen četl jiný pastýřský list, který obsahoval ocenění i výzvy kněžím: *Při všeobecném nedostatku kněží tím více je třeba právě kněžské práce konané svědomitě a poctivě. Jsme proto vděční všem, kdož v pohraničí s obětmi mnohdy nadlidskými věnují se pastorači přistěhovačů, a v modlitbách v první řadě pamatujeme na tyto pracovníky v krajích vpravdě misionářských. [...] Přiložte ochotně ruku k dílu nejvyšší časovému a providenciálnímu.*²³

Informace o pohraničí pro seminaristy

O situaci v pohraničí se zajímali také čeští a moravští bohoslovci v kněžských seminářích. V poválečném období se běžnou součástí prázdninových praxí ve všech seminářích stala možnost vypomáhat na farách nebo se účastnit brigády v bývalých Sudetech.²⁴ Alumní (studenti) pražského semináře kupříkladu uvedli k náplni praxe v létě roku 1945: *Volání po knězi a zejména alespoň po jeho slovu v pohraničním území Čech proniklo i do našeho semináře. Z iniciativy, vzniklé mezi bohoslovci samotnými, dostalo se těm, kteří o to požádali, kanon[ické] mise p. kapitulního vikáře, aby směli v pohraničí v mezích svých možností vypomáhat, zejména kázat na místech, kde toho bylo nutně třeba nebo byl jen německý kněz. Tato práce byla oceněna i Svazem vysokoškolského studentstva v Praze a vzata do rámce Studentské prázdninové pracovní povinnosti.*²⁵

Litoměřičtí bohoslovci vysvětlovali ryze tuzemské praxe v létě 1948 následovně: *V cizině nebyl nikdo, jednak z nedostatku času, hleděli jsme všichni pomoci co nejvíce na místech, kde je pomoci víc než třeba, máme stovky neobsazených far [...] jednak nebylo dosti finančních prostředků.*²⁶ Během akademického roku se studenti teologie za tyto oblasti a tamější kněze modlili, poskytovali jim finanční prostředky na předplacení katolického tisku, zasílali cyklostylované kopie písní z kancionálu. Prostřednictvím představených a vyučujících, kteří v pohraničí vypomáhali, znali jeho reálný stav.²⁷

Téma pohraničí jako misijního území se zvláštními nároky, na které je nutné připravit se již během formace ke kněžství, zaznělo také na Sjezdu bohoslovců v srpnu 1946 na Velehradě. Přednášky tehdejšího rektora arcibiskupského semináře v Praze Josefa Berana o pastorači v pohraničí a Aloise Kolářka, S.I.,²⁸ o pastorači na městské periferii vyvolaly diskusi, v níž Josef Beran odpovídal na dotazy přítomných bohoslovců.²⁹ Podrobné informování kněží i bohoslovců o nedostatku ducho-

23 Společný pastýřský list všech ordinariátů v Československu – listopad 1947. In: OPATRŇNÝ, Aleš a kol.: *Pastýřské listy 1945–2000. Arcidiecéze pražská*, s. 43–47, zde s. 46.

24 Srov. Ze seminářů. Olomouc. *Museum*, 1946–1947, roč. 74, s. 155–159, zde s. 158; Ze seminářů. Misijní kroužek. Tamtéž, s. 160; Praha. *Museum* 1947–1948, roč. 75, s. 30–31. Brno. Tamtéž, s. 32 a LÁB, Svatoptluk: Pražští bohoslovci v pohraničí. *Neděle*, 14. 12. 1947, s. 396.

25 Ze seminářů. Praha. *Museum*, 1946–1947, roč. 74, s. 29–30, zde s. 29.

26 Litoměřice. *Museum* 1947–1948, roč. 75, s. 331.

27 Ze seminářů. Olomouc. *Museum*, 1946–1947, roč. 74, s. 91–93, zde s. 91 a 93.

28 Alois Kolářek, S.I., (6. 6. 1887 – 16. 10. 1970) přijal kněžské svěcení a vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova v roce 1912, po dokončení studií a formace působil od roku 1921 na Velehradě jako vyučující na řádovém gymnáziu, od roku 1938 v Praze. V letech 1940–1945 vězněn v koncentračním táboře Dachau, po návratu pastoračně působil v Praze-Malešicích.

29 TOMAŠOVIČ, Michal: Bohoslovecký Velehrad 1946. *Museum*, 1946–1947, roč. 74, s. 23–27, zde s. 25.

„Dávám se cele k dispozici k pastorači v pohraničí“

venstva v pohraničí dokládá význam tématu ve vnitrocírkevní diskusi. Zaznívalo v oficiálních projevech episkopátu, stavovských časopisech i katolické publicistice.

Informace o pohraničí v katolické publicistice

Významný pramen informací představoval pro kněze i laiky katolický tisk, ať už ryze kněžské nebo řeholní časopisy nebo šířeji zaměřená periodika. V nich také rezonoval výše zmíněný motiv pohraničí jako misijního území,³⁰ kde je třeba zcela zvláštních postupů a také zvýšených nároků na kněze. Jedním ze zdrojů mohly být články v týdeníku *Neděle*, doporučeném i stavovským *Časopisem katolického duchovenstva*.³¹

Od léta 1946 se v „informačních člancích“ *Neděle* začaly pravidelně objevovat také texty o situaci v pohraničí.³² Protínaly se v nich výzvy kněžstvu k působení v pohraničí a výzvy všem věřícím k pomoci modlitbou či pomoci materiální. Správní krizi měla vyřešit nejen péče o kněžský dorost včetně pozdních povolání,³³ ale také příchod českých kněží: *Obětavost českých kněží jest veliká, proto věříme, že se najdou mnozí, kterými by se mohly obsadit větší farnosti. Doufáme, že toto volání z pohraničí bude skutečně slyšeno*.³⁴ *Neděle* neobsahovala pouze příspěvky k apoštolátu laiků v duchu Katolické akce³⁵, ale přinesla i návod pro laické věřící v pohraničí, jak postupovat při udělování křtu v nebezpečí smrti.³⁶

Dále NESVAČIL, Jan: Náš poměr k misijní práci v zámoří a u nás. Tamtéž, s. 53–55, zde s. 54; HRBATA, Josef: Creare conscientiam missionariam [Růst misijního smýšlení]. *Museum* 1947–1948, roč. 75, s. 67–72, zde s. 69; SCHUSTER, Jan: Apoštolát a moderní doba. Tamtéž, s. 146–149, zde s. 147.

- 30 Viz ZÜCKERT, Martin: Pohraničí jako misijní země? Idea národního státu a církve v českých zemích 1945–1948. In: KAISEROVÁ, Kristína – VESELÝ, Martin (eds.): *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 21.–22. dubna 2005 v Ústí nad Labem*. Ústav slovancko-germánských studií FF UJEP, Ústí nad Labem, 2006, s. 192–202.
- 31 Šifra a: Literatura. *Časopis katolického duchovenstva*, 1945, roč. 87, č. 5, s. 256.
- 32 S. N.: Byl jsem v pohraničí. *Neděle*, 7. 7. 1946, s. 216; ARCIDIIECÉSNÍ PASTORAČNÍ ÚSTŘEDÍ: Apoštolská výzva. *Neděle*, 28. 7. 1946, s. 236 a Šifra R.: Znovu vybudovat. Misijní neděle 1946. *Neděle*, 20. 10. 1946, s. 332.
- 33 Jedná se o bohoslovce vyššího věku, kteří nepřišli do semináře a do teologického učiliště či na fakultu ihned nebo krátce po složení maturitní zkoušky. Srov. PAPICA, Josef: Úkoly nové doby. Péče o pozdní kněžská povolání. *Neděle*, 14. 7. 1946, s. 221; S. N.: Pošli, Pane, dělníky na svou zeň. *Neděle*, 23. 2. 1947, s. 59; S. N.: Katolické školy a kněžská povolání. *Neděle*, 23. 3. 1947, s. 91–92; Šifra aba: Srdce diecése – seminář. *Neděle*, 14. 12. 1947, s. 396; JURÁK, František: Největší dar – kolébka kněze. *Neděle*, 15. 2. 1948, s. 49–50 a FLORIÁN, Josef: Rodina – první seminář. Tamtéž, s. 51.
- 34 PROCHÁZKA, Jaroslav: Volání z pohraničí. *Neděle*, 28. 7. 1946, s. 238.
- 35 Srov. Hoden je dělník mzdy své! (Laičtí katecheté). *Neděle*, 19. 1. 1947, s. 19; S. N.: Kapitalka z dějin laických katechetů. *Neděle*, 29. 6. 1947, s. 205; Od 2. do 15. srpna XIII. kurs katolických katechetů v Levoči. *Neděle*, 6. 7. 1947 a PAPICA, Josef: Zelená ratolesti. *Neděle*, 8. 2. 1948, s. 43. Dále srov. SVOBODA, Josef: Laický pomocník duchovní správy. *Časopis katolického duchovenstva*, 1946, roč. 88, č. 4, s. 196–198. Katolickou akci oficiálně založil papež Pius XI. (1857–1939, papežem 1922–1939) encyklikou *Ubi arcano Dei* z 23. 12. 1922. Navázal tak na předchozí snahy papeže Pia X. (1835–1914, papežem 1903–1914) o sdružování náboženských, kulturních a sociálních aktivit laických katolických křesťanů. Laiici se měli pod vedením papeže, respektive místní církevní hierarchie a řeholních kněží, podílet na šíření stanovisek římskokatolické církve ve společnosti a podporovat její aktivitu.
- 36 URBAN, Jan Evangelista: Věřícím Kristovým v pohraničí [1]. *Neděle*, 24. 3. 1946, s. 93–94 a TÝŽ: Věřícím Kristovým v pohraničí [2]. *Neděle*, 31. 3. 1946, s. 98.

Michal Sklenář

V obnoveném týdeníku *Katolík* s podtitulem *List pro kulturu a život z víry*³⁷ se v rubrice „Z domova a z ciziny“ i v jiných částech opakovaně vyskytovaly zprávy z pohraničí, které plasticky líčily situaci a jasně hovořily o nedostatku kněží.³⁸ V časopise lze najít i přímé a vypjaté výzvy: *Voláme z Ervěnic³⁹ znovu [...]. Nenechte nás tu propadnout bezbožectví! Nestačí výpomoc. Je nutná soustavná práce, je třeba se rvát o každou duši. Informujte se! Uvidíte, že je tu jedno z nejoblávějších míst Podkrušnohoří – bez českého kněze. Duchovní správce vzdálené farnosti dělá co může, ale zde je třeba žít mezi námi, dýchat přímo ty protináboženské větry a pevně stát a ostatní podpírat. Vždyť se přece někdo ustrňuje!*⁴⁰

Vedle těchto informací *Katolík* dokládá, zejména od druhé poloviny roku 1946, že témata, o nichž se zmiňoval československý episkopát i jednotliví biskupové, měla v prostředí české církve ohlas a byla považována za nosná. Jedná se o centrálně řízené projevy Katolické akce, např. širší přizvání laiků k pastorační práci,⁴¹ péči o kněžská povolání i v pokročilejším věku kandidátů⁴² a kněžskou práci v náročných nebo proměněných podmínkách.⁴³

Situace v litoměřické diecézi po druhé světové válce – biskupové

Zásadní proměna světského duchovenstva v litoměřickém biskupství se týkala všech jeho složek – jak vyššího, tak nižšího kléru i nejvyšších představitelů včetně

37 K poválečné obnově časopisu a reflexi odsunu německého obyvatelstva viz NOVOTNÝ, Vojtěch: *Maximální křesťanství. Adolf Kajpr SJ a list Katolík*. Karolinum, Praha 2012, s. 89–100 a 150–155. Dále viz ŠEBEK, Jaroslav: *Gesellschaft und Kirche in der Tschechoslowakei 1945–1948. Einschätzungen und Kommentare der Zeitschrift „Katolík“*. In: ZÜCKERT, Martin – HÖLZLWIMMER, Laura (eds.): *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948*, s. 331–340.

38 Srov. [Každý z nás ví.]. *Katolík*, 21. 4. 1946 (nečíslováno a nestránkováno); LNĚNIČKA, Stanislav: *Den Páně v pohraničí. Katolík*, 7. 7. 1946; ARCIDIECÉSNI PASTORAČNÍ ÚSTŘEDÍ: *Duchovní správa v pohraničí. Katolík*, 21. 7. 1946; V. K.: *Také pohraničí. Katolík*, 4. 8. 1946; H[EIDLER, A]lexander: *V našem pohraničí. Tamtéž; Z pohraničí. Katolík*, 1. 12. 1946; STARÝ ČESKÝ KNĚZ: *Je třeba mimořádných prostředků. Katolík*, 4. 5. 1947; *Také pomoc – a velmi důležitá. Katolík*, 4. 5. 1947; *Duchovní osídlení pohraničí. Katolík*, 6. 7. 1947 a *Ukázka náboženských poměrů v pohraničí. Katolík*, 10. 8. 1947

39 *Jedná se o obec Ervěnice (Seestadt) v okrese Most, která zanikla v důsledku hrdouhelné těžby.*

40 *Hlas z pohraničí. Katolík*, 6. 4. 1947.

41 Srov. *Kurs pro laické katechety. Katolík*, 20. 10. 1946; *Arcidiecézní kurs pro školení pomocníků duchovní správy. Tamtéž; PAVELKA, Artur: O laických katechetech. Katolík*, 10. 11. 1946; *Příklad diskuse na stránkách listu: Laické kněžství. Tamtéž; HEIDLER, Alexander: Na Madagaskaru... aneb o laické pomoci v duchovní správě. Katolík*, 24. 11. 1946; *Pohraničí hledá katechetu nebo katechetku. Tamtéž; TOMÍŠKO, Čeněk: Kněží a laici. Katolík*, 1. 12. 1946; *Laická pomoc našemu pohraničí. Katolík*, 9. 1. 1947; *Katechetské studium při bohoslovecké fakultě Karlovy university. Katolík*, 23. 3. 1947; *Kurs o katolické akci. Katolík*, 7. 9. 1947; *Katolická akce. Katolík*, 9. 11. 1947; HEIDLER, Alexander: *Církev „slyšící“? Katolík*, 30. 11. 1947 a RAZÍK, Mečislav: *Dar dílu katolické obnovy. Katolík*, 22. 2. 1948. Viz též NOVOTNÝ, Vojtěch: *Katolická teologická fakulta 1939–1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. Karolinum, Praha 2007, s. 57–58.

42 *Pozdním povoláním. Dopis redakce. Katolík*, 18. 8. 1946; STŘÍŽ, Antonín: *Kdo jsou „pozdně povolání“? Katolík*, 1946, 28. 9. 1946, s. 7; *Ústav pro pozdní kněžská povolání v Mníšku pod Brdy. Katolík*, 27. 10. 1946; SACERDOS: *Semináře bez dorostu – Čechy bez kněží? Katolík*, 4. 5. 1947; *Žeň mnohá, dělníků málo! Katolík*, 8. 6. 1947; Šifra ŠTA: *Ještě pozdní kněžská povolání. Katolík*, 22. 6. 1947; *Proč jsem v semináři. Katolík*, 29. 6. 1947 a *Noviciát bohoslovců. Katolík*, 25. 12. 1947.

43 Srov. HAMELET, Michel P.: *Kněží-dělníci. Katolík*, 6. 10. 1946.

„Dávám se cele k dispozici k pastorači v pohraničí“

biskupa. Od roku 1931 stál v čele diecéze biskup Antonín Alois Weber⁴⁴, který sice formálně zůstal ve funkci až do začátku roku 1947,⁴⁵ ale sám jen těsně unikl tzv. neorganizovanému odsunu. Epizoda, která dokresluje vypjatost poměrů, se udála 16. června 1945. Biskup se právě chystal v soukromé kapli sloužit mši svatou. Náhle se v ní objevili voják a četník,⁴⁶ členové Revoluční gardy, a stručně jej vyzvali, aby si připravil osobní zavazadlo bez cenností a jídlo na dva dny. Dále biskup obdržel příkaz, aby se za dvě hodiny hlásil ve sběrném táboře, který vznikl na místě zrušeného pobočného tábora nacistického koncentračního tábora Flossenbürg a odkud měl být odvezen za hranice Československa.⁴⁷

Antonín Alois Weber nejprve připravil listinu, již dočasně jmenoval správcem diecéze českého kněze, snad Ferdinanda Jehličku⁴⁸. Teprve po zprávě sekretáře Josefa Rabase⁴⁹ o tom, že představený kapituly, dómský probošt Franz Reike⁵⁰, rozkaz

- 44 Antonín Alois Weber (24. 10. 1877 – 12. 9. 1948) přijal kněžské svěcení v roce 1901 a začal pastoračně působit v litoměřické diecézi, od první poloviny 20. let začal výrazněji stoupat v její hierarchii, v roce 1931 byl jmenován biskupem litoměřickým. Usiloval o dobré vztahy s německými i českými katolíky – křesťany, hovořil plyně oběma jazyky. Během druhé světové války vznášel písemné protesty proti omezování církve, např. proti zrušení diecézního semináře.
- 45 Srov. RABAS, Josef: *Biskup Anton Alois Weber*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2013, s. 95–96.
- 46 K armádě a policii jakožto protagonistům osídlovací politiky viz WIEDEMANN, Andreas: *Pojď s námi budovat pohraničí*, s. 47–48.
- 47 Viz ADAM, Alfons. *Otrocki Třetí říše. Pobočné koncentrační tábory na území České republiky*. GplusG, Praha 2016, s. 279–305. Tímto táborem na okraji Litoměřic prošlo přibližně 18 000 osob, z nichž asi 4 500 zemřelo, jména lze přiřadit k cca 3 200 zesnulým. S přípravami na zrušení tábora začala SS v posledních týdnech dubna 1945, většina materiálů o něm byla zničena, židovští vězni byli převezeni do Terezína. V té době již v táboře panoval chaos, velká část civilních dělníků opustila zaměstnání, ale vězni byli nuceni k práci až do 5. 5. 1945. Odpoledne toho dne oznámil velitel tábora vězňům konec války a propuštění, k němuž došlo v následujících dnech. V doprovodu SS byli propuštěni odváděni k mostu přes Labe, hranici mezi protektorátem a župou Sudety. Rudá armáda na místo dorazila 9. 5. a našla zde 1 200 nemocných osob. Tamtéž, s. 91–92, 97, 304, 305 a 318–319.
- 48 Ferdinand Jehlička (12. 10. 1869 – 11. 4. 1958) přijal kněžské svěcení v roce 1895 a začal působit v pastorači v královéhradecké diecézi. Od roku 1915 působil v litoměřické diecézi a až do roku 1940 setrval na místě faráře v Býčkovcích, kde žil i po svém penzionování. Před rokem 1944 předsídlil do Litoměřic, kde zastával funkci konzistorního rady, ve městě se s největší pravděpodobností nacházel také v květnu 1945 a mohl představovat vhodného českého kněze pro dočasnou správu diecéze, s určitostí to však tvrdit nelze. Jisté vysvětlení biskupova kroku by nabízelo propojení obou mužů s prostředím dominikánského konventu v Litoměřicích: Weber tam po určitou dobu existence protektorátu pobýval, tamní kostel sloužil českým věřícím a Jehlička v něm působil v 50. letech 20. století, možná i dříve. Kromě toho jej do funkce konzistorního rady taktéž jmenoval diecézní biskup, což ukazuje, že Jehlička nebyl pro Webera zcela neznámou osobou.
- 49 Josef Rabas (28. 10. 1908 – 23. 8. 2003) přijal kněžské svěcení v roce 1934 po studiích v Římě. Po krátkém působení v pastorači v litoměřické diecézi byl roku 1937 jmenován sekretářem biskupa Antonína Aloise Webera, zpracoval také jeho životopis citovaný v této studii. Po druhé světové válce pokračoval v kněžském povolání ve Spolkové republice Německo, věnoval se univerzitní výuce pastorální teologie a usiloval o usmíření mezi Čechy a Němci, mj. v rámci Ackermann-Gemeinde. V roce 1998 se stal čestným kanovníkem litoměřické katedrální kapituly.
- 50 Franz Xaver Reike (28. 7. 1871 – 27. 5. 1951) přijal kněžské svěcení v roce 1896, poté působil v pastorači v litoměřické diecézi, jako spirituál v biskupském semináři, v roce 1913 se stal sídelním kanovníkem a roku 1930 proboštem litoměřické katedrální kapituly.

Michal Sklenář

k tzv. odsunu – na rozdíl od tří německých kanovníků litoměřické kapituly Georga Simetha, Josefa Weisskopfa a Georga Zischeka, litoměřického děkana Franze Steinera⁵¹ a generálního vikáře Franze Wagnera⁵² – neobdržel, svěřil správu právě jemu jakožto nejvýše postavenému hodnostáři. Poté opustil rezidenci a v doprovodu sekretáře mířil k určenému shromaždišti. Ferdinandu Jehličkovi se však podařilo přesvědčit velitele policie ke změně rozkazu, ve prospěch episkopa s ohledem na jeho postoje v době války a zdravotní stav intervenovaly i Revoluční městský a okresní národní výbor. Biskup se tak mohl doslova před branami tábora otočit zpět, následující den se mu dokonce dostalo omluvy. Vrátit se mohli dočasně také tři zmínění kanovníci,⁵³ litoměřický děkan však odmítl opustit farníky a odešel s nimi.⁵⁴

Biskup Antonín Alois Weber si byl vědom toho, že jeho německý původ je ve vyhrocených podmínkách překážkou zklidnění situace, proto podal 23. ledna 1947 rezignaci na litoměřický biskupský stolec.⁵⁵ Přitom měl československé občanství, vlastnil osvědčení o národní spolehlivosti a až do své smrti bydlel v rezidenci v Litoměřicích; papežem Piem XII. byl jmenován titulárním biskupem samoským. Diecézi ovšem již od května 1945 reálně řídil generální vikář Josef Kuška, jehož jméno jakožto „zástupce biskupa litoměřického“ či „správce diecéze“ také figuruje v poválečných společných pastýřských listech československého episkopátu.⁵⁶ Sedisvakance⁵⁷ však započala až přijetím Weberovy rezignace papežem 23. ledna 1947, od 17. února pak diecézi v pozici apoštolského administrátora přechodně spravoval pražský arcibiskup Josef Beran.⁵⁸

Nový český primas se s nedostatkem duchovenstva a dalšími obtížemi spojenými s tzv. odsunem potýkal i ve své vlastní arcidiecézi zahrnující tehdy i celé západní

-
- 51 Franz Steiner (1887–1971) přijal kněžské svěcení v roce 1912, v Litoměřicích působil jako děkan farnosti u kostela Všech svatých od roku 1931.
- 52 Franz Wagner (21. 11. 1888 – 8. 8. 1969) přijal kněžské svěcení v roce 1912, poté působil v pastoraci v litoměřické diecézi. V roce 1932 byl jmenován kanovníkem a roku 1933 děkanem litoměřické katedrální kapituly, po odsunu působil v bamberké diecézi.
- 53 Viz poznámka č. 70.
- 54 Srov. RABAS, Josef: *Biskup Anton Alois Weber*, s. 92–95 (včetně domněnky o jmenování Ferdinanda Jehličky bez bližšího výkladu); MACEK, Jaroslav: Biskupové A. A. Weber a Š. Trochta oběti totality – nacismu a komunismu. In: *Češi a Němci – ztracené dějiny? Tschechen und Deutsche – verlorene Geschichte? Nadace Bernarda Bolzana – Ackermann-Gemeinde – Prago Media, Praha 1995*, s. 332–337 (na s. 338–345 překlad textu v německém jazyce); TÝŽ: *Biskupství litoměřické*, s. 124–125; ZLÁMAL, Bohumil: *Příručka českých církevních dějin VII. Doba československého katolicismu (1918–1949)*. Matice cyrilometodějská, Olomouc 2010, s. 100–101 a ŠMÍD, Marek: *Apoštolský nunciatus v Praze. Významný faktor v československo-vatikánských vztazích v letech 1920–1950*. CDK, Brno 2015, s. 168–169.
- 55 MACEK, Jaroslav: *Biskupství litoměřické*, s. 124–128; ŠMÍD, Marek: *Apoštolský nunciatus v Praze*, s. 240–241 a KUKÁNOVÁ, Zlata: *Edvard Beneš a římskokatolická církev*, s. 36, pozn. č. 96.
- 56 Společný pastýřský list episkopátu Republiky o současných nejnaléhavějších otázkách československých katolíků – listopad 1945. In: OPATRŇÝ, Aleš a kol.: *Pastýřské listy 1945–2000. Arcidiecéze pražská*, s. 13–17, zde s. 17 (generální vikář a zástupce biskupa litoměřického); Pastýřský list biskupů a správců diecézí českých a moravskoslezských o škole. in: Tamtéž, s. 18–19 (generální vikář) a Společný pastýřský list arcibiskupů a biskupů Československé republiky – listopad 1946, s. 26 (generální vikář a zástupce biskupa litoměřického).
- 57 Období uprázdnění (arci)biskupského stolce.
- 58 NA, f. Archiv pražského arcibiskupství – ordinariát (font bývalého Studijního ústavu MV ČSR č. 517 – Beran), sign. 517-10-1, Zemskému národnímu výboru, 7. 4. 1947, fol. 91.

„Dávám se cele k dispozici k pastorači v pohraničí“

Čechy.⁵⁹ Již ve funkci ředitele Arcidiecézního pastoračního ústředí v Praze vyhlásil na konci května 1946 tzv. Mariánskou daň pro potřeby arcidiecéze, finanční prostředky byly použity především pro zlepšení situace v pohraničí.⁶⁰ Období uprázdňení biskupského stolce v Litoměřicích skončilo 23. listopadu 1947, kdy se konala slavnostní intronizace nového biskupa Štěpána Trochty⁶¹. S biskupem Antonínem Aloisem Weberem měl vztahy velmi korektní, diecézi zpočátku řídil z prostor dómského proboštství.

Biskupská konzistoř, správa diecéze

Od 12. června 1945 do 31. prosince 1947 existovala na biskupství zvláštní funkce „zmocněnec pro správu církevního majetku“, kterou zastával a majetkovou kancelář vedl Alois Frajt⁶². Pozice zmocněnce *pro zajištění a správu biskupského jakož i veškerého ostatního církevního majetku litoměřické diecéze* vznikla výnosem Zemského národního výboru v Praze z 12. června 1945. Ten ji ale ke konci roku 1947 s ohledem na předchozí administrování a následnou řádnou správu diecéze zrušil.⁶³

Předválečné připojení Sudet k nacistickému Německu a následný vznik Protektorátu Čechy a Morava měl přímý vliv také na církevně-správní uspořádání. Diecéze byly rozděleny na dvě části se samostatnou správou – v odtržených územích vznikly nejprve v září 1938 (arci)biskupské komisariáty, v březnu 1939 pak generální vikariáty; (arci)biskup zde jmenoval svého zástupce. Litoměřická diecéze se i v této situaci ze správního hlediska vymykala, protože většina jejího území se na rozdíl od ostatních dotčených diecézí nyní nacházela v Německu. Zatímco ostatní ordináři ustanovili správcem několika vikariátů kněze na menších německých územích, biskup Antonín Alois Weber jmenoval svého zástupce pro menší českou část.⁶⁴

- 59 VODIČKOVÁ, Stanislava (ed.): *I zvíře mělo více útrpnosti než člověk. Paměti patera Františka Štveráka, vězně nacistického a komunistického režimu*. ÚSTR, Praha 2013, s. 237–238, 283–285. František Štverák (1909–1956) po návratu z koncentračního tábora do pastorační služby zastával úřad jednoho z vikářů pražské arcidiecéze, od července 1946 se zabýval situací v pohraničí.
- 60 Katolíkům pražské arcidiecéze. *Katolík*, 21. 9. 1947; Mariánská daň. *Katolík*, 16. 11. 1947; J. E. pražský arcibiskup o Mariánské dani. *Katolík*, 1. 2. 1948; SVOBODA, Jiří M.: Mariánská daň v pražské arcidiecézi. *Neděle*, 5. 10. 1947, s. 319 a VODIČKOVÁ, Stanislava: *Uzavírám vás do svého srdce*, s. 154–155.
- 61 Štěpán Maria kardinál Trochta, S.D.B., (26. 3. 1905 – 6. 4. 1974) vstoupil v roce 1923 do kongregace Salesiáni Dona Bosca a patřil k jejich šířitelům v Československu, kněžské svěcení přijal roku 1931. Poté působil v salesiánských střediscích a spolupracoval s Junákem. Za odbojovou činnost byl během druhé světové války vězněn v Malé pevnosti Terezín a koncentračních táborech Mauthausen a Dachau. V roce 1947 se stal litoměřickým biskupem, v letech 1949–1968 nemohl svůj úřad vykonávat a uvedené období strávil v internaci, věznicích, po amnestii v roce 1960 jako pomocný dělník a po infarktu jako důchodce. Od roku 1968 mohl po rehabilitaci začít znovu působit jako biskup litoměřické diecéze. Roku 1969 jej papež jmenoval kardinálem in pectore, veřejně bylo udělené důstojenství oznámeno v roce 1973.
- 62 Alois Frajt (19. 9. 1909 – 28. 7. 1978) působil po přijetí kněžského svěcení v pastorači v litoměřické diecézi, v letech 1940–1945 internován ve věznicí Praha-Pankrác, Malé pevnosti Terezín a koncentračním táboře Dachau.
- 63 Zrušení funkce zmocněnce pro zajištění a správu církevního majetku v pohraničním pásmu litoměřické diecéze. *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1948, č. 1, s. 5.
- 64 JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2005, s. 196–197.

Michal Sklenář

Oblasti připojené k Německu se dělily na jedenadvacet vikariátů, úřad generálního vikáře zastával Franz Wagner v Litoměřicích. V protektorátních oblastech vznikl generální vikariát sestávající z osmi vikariátů, v nichž se nacházelo sto dva far se 145 diecézními a sedmi řeholními kněžími.⁶⁵ Sídlo generálního vikariátu odpovídalo místu působení tří po sobě následujících generálních vikářů: v letech 1938–1939 Adolfa Šelbického⁶⁶ se sídlem v Libochovicích, v letech 1939–1944 Josefa Kušky se sídlem v Kování a v letech 1944–1945 Františka Vlčka⁶⁷ se sídlem v Krnsku.⁶⁸ Od 16. června 1945 Josef Kuška pokračoval jako jediný generální vikář pro celou diecézi, Franz Wagner patřil k odsunutým kněžím. Po jmenování Josefa Berana apoštolským administrátorem funkci převzal František Vlček, jehož mandát potvrdil Štěpán Trochta.⁶⁹

Katedrální kapitula, klérus

Nestandardní personální stav diecéze po druhé světové válce výmluvně vyjadřuje také obsazenost kanonikátů. Vzhledem k odchodu německých členů katedrální kapituly u svatého Štěpána zůstal v Litoměřicích jediný sídelní kanovník,⁷⁰ Antonín Výtvar⁷¹. Důstojenství kanovníků německým kněžím i po odchodu z Československa zůstala a žádný z nich nerezignoval.⁷² Z tohoto důvodu kapitulou s devítisetletou historií (založena roku 1057) fakticky nebylo možné postupně obnovovat. K 2. lednu 1951 proto vznikly dva nové kanonikáty, první a druhý svatoštěpánský, přičemž nově jmenovaní kanovníci museli být občany Československé republiky a ovládat český jazyk.⁷³ Kromě vzniku dvou dalších důležitých pozic v rámci litoměřické diecéze náleží vznik kanonikátů do kontinuální linie snah o obnovu diecézní

65 Srov. MACEK, Jaroslav: *Biskupství litoměřické*, s. 118.

66 Adolf Šelbický (23. 12. 1869 – 17. 1. 1959) přijal kněžské svěcení v roce 1892, poté působil v pastoraci v litoměřické diecézi. V roce 1910 byl jmenován kanovníkem litoměřické katedrální kapituly, v letech 1929–1938 zastával úřad generálního vikáře celé litoměřické diecéze. V roce 1939 na funkci rezignoval a odešel do důchodu, po roce 1948 byl perzekvován.

67 František Vlček (20. 3. 1903 – 12. 11. 1989) přijal kněžské svěcení v roce 1927, poté působil v pastoraci v litoměřické diecézi, v úřadu generálního vikáře znovu v letech 1947–1950, v letech 1953–1960 byl vězněm.

68 BOHÁČ, Zdeněk: *Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1999, s. 23–24 a mapa č. 18.

69 *Litoměřická diecéze v přehledu*. Biskupská konsistoř v Litoměřicích, Litoměřice 1948, s. 22; *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1945, č. 6–7, s. 27 a *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1947, č. 5, s. 27.

70 Šest odsunutých představitelů Katedrální kapituly u svatého Štěpána v Litoměřicích: Franz Xaver Reike (1871–1951, probošt kapituly a druhý königseggovský kanonikát), Franz Wagner (1888–1969, děkan kapituly), Josef Weisskopf (1891–1972, královský kanonikát), Johann Otto (1885–1952, cejnoviánský kanonikát), Georg Zischek (1892–1979, první königseggovský kanonikát), Georg Simeth (1885–1958, hilleánský kanonikát).

71 Antonín Výtvar (15. 10. 1881 – 22. 12. 1953) přijal kněžské svěcení v roce 1906, poté působil v pastoraci v litoměřické diecézi. V roce 1934 se stal konzistorním radou a sídelním kanovníkem litoměřické katedrální kapituly a obdržel schleinitziánský kanonikát.

72 Viz KUKÁNOVÁ, Zlataše: *Rád bych byl sloužil děle. K odsunu německých farářů z Čech v tomto čísle Securitas Imperii*.

73 Viz ŠEBEK, Jaroslav: Osudy litoměřické kapituly v letech 1918–1945. In: *Litoměřická kapitula: 950 let od založení*, s. 117–131, zejména s. 127–130. Dále viz PŘIBYL, Stanislav: *Právní situace litoměřické diecéze v letech 1989–2010*. Karolinum, Praha 2015, s. 41–42, 129–134 a 161–180.

„Dávám se cele k dispozici k pastorači v pohraničí“

struktury na počátku 50. let 20. století, tedy v období pro římskokatolickou církev v českých zemích velmi obtížném.⁷⁴

Přesný počet tzv. odsunutých německých kněží, kteří se ještě v době pobytu na českém území o další vývoj aktivně zajímali,⁷⁵ neznáme: vyhánění a odchod skupin i jednotlivců probíhaly od prvních poválečných dní až do 60. let 20. století, velká skupina německého duchovenstva byla kupříkladu zbavena úřadu a tzv. odsunuta na základě seznamu z 26. února 1948.⁷⁶ Zcela jistě odešly nuceně nebo dobrovolně stovky osob, což znamenalo výrazný zásah do stávající struktury diecéze.⁷⁷

Ještě v červnu 1948 mělo jedenáct z celkových sedmadvaceti vikariátů, u nichž se obnovily hranice z roku 1938,⁷⁸ namísto řádně ustanoveného vikáře pouze správce a čtyři řídil přímo generální vikář.⁷⁹ Určitá míra fluktuace diecézního kléru motivovaná kupříkladu přechodem na lépe ekonomicky zajištěnou faru, do jiného pastoračního nebo životního prostředí i přirozený úbytek aktivně působících duchovních nejsou specifikem poválečného období. Krátce po skončení druhé světové války ale zaznamenáváme výrazný a velmi rychlý nárůst počtu neobsazených beneficií. První česky tištěný *Ordinariátní list litoměřické diecéze* vydaný 2. července 1945 uvádí pouze jediné uprázdněné beneficium (Mšeno),⁸⁰ následující díl z 8. srpna 1945 již udává dvacet míst⁸¹ a vydání z 15. září 1947 zahrnuje seznam šestapadesáti volných beneficií.⁸²

- 74 Za iniciátora vzniku nových kanonikátů je možné vzhledem k nedostatku pramenů považovat jak biskupa Štěpána Trochtu, tak i Eduarda Olivu (1905–1972), jehož byl biskup v prosinci 1950 přinucen jmenovat generálním vikářem. První svatoštěpánský kanonikát pak obsadil Oliva, který se následně stal proboštem kapituly, druhý obdržel František Koucký, děkan v Sobotce. K velké obměně katedrální kapituly došlo v době opětovného působení Štěpána Trochty jako litoměřického biskupa roku 1972, kdy žil již poslední německý kanovník Georg Zischek. Další zásadní doplnění katedrální kapituly proběhlo v roce 1990.
- 75 Krátce po příchodu Štěpána Trochty do Litoměřic se na něj obrátil čestný kanovník a děkan v Novosedlicích s žádostí o audienci v závislosti německých kněží: *Na mne, pravděpodobně jako na bývalého předsedu něm. duchovenstva, se obracejí stále něm. kněží s dotazem, co s nimi bude. Mnoho z nich by jistě zůstalo zde, kdyby poměry pro ně se utvářely jen poněkud snesitelně. Ovšem zdá se, [...] že tomu tak sotva bude. [...] V litoměřické diecézi je dosud ve veřejné správě ještě 60 něm[eckých] kněží, jiných 45 je v nemocnicích, u sester apod. Oměch 60 kněží muselo by se včas obližeti o možnost, jak by se mohli dostat za hranice, kdyby byl znemožněn jejich pobyt v republice.* ABL, f. Trochtiana, k. C8, Úřední korespondence s kněžimi 1946–1948, dopis Jana Teise Štěpánu Trochtovi ze 4. 11. 1947.
- 76 ZELINKA, Petr: ThDr. Štěpán kardinál Trochta (1905–1974), první tři roky jeho biskupské služby v Litoměřicích. In: MAREŠ, Jan – PATEROVÁ, Petra – HAVRLANT, Jaroslav – VOSTŘEL, Martin (eds.): *Poohří 5. Církev a společnost. Sborník z konference konané v Litoměřicích 16. a 17. října 2014.* Historie a současnost Poohří – Oblastní muzeum Louny – Státní okresní archiv Louny, Louny – Litoměřice 2015, s. 158–172, zde s. 159 a 161.
- 77 Zdeněk Boháč udává pro litoměřickou diecézi 440 německých kněží aktivně působících v duchovní správě pro rok 1945 a 105 pro rok 1948, k roku 1963 pak 226 vysídlených kněží. BOHÁČ, Zdeněk: *Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999*, s. 29–30 a mapy č. 27 a 28. Srov. VODIČKOVÁ, Stanislava: *Uzavírám vás do svého srdce*, s. 155–158. K obtížnosti přesného vyčíslování migračních procesů před druhou světovou válkou i po jejím skončení se shrnutím různých údajů viz WIEDEMANN, Andreas: *Pojď s námi budovat pohraničí*, s. 76–77, 82–83, 234–243, 412, 418, 422.
- 78 *Ordinariátní list diecéze litoměřické*, 1945, č. 8, s. 34–38.
- 79 *Litoměřická diecéze v přehledu*, 1948, s. 3–8.
- 80 *Ordinariátní list diecéze litoměřické*, 1945, č. 6–7, s. 30.
- 81 Tamtéž, č. 8, s. 34–38.
- 82 *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1947, č. 9, s. 63.

Směry poválečné obnovy litoměřické diecéze

Nejvyšší představitelé litoměřické diecéze se nejen snažili v rámci velmi omezených možností řešit aktuální správní krizi, nýbrž uvažovali v dlouhodobějším horizontu postupné budoucí obnovy.⁸³ Štěpán Trochta proto v návaznosti na péči svého předchůdce o kněžský dorost⁸⁴ přesunul diecézní seminář pro bohoslovce litoměřické diecéze z Prahy zpět do Litoměřic⁸⁵ a mezi kněžími hledal a oslovoval vhodné kandidáty do pedagogického sboru.⁸⁶ Podporoval také činnost Tovaryšstva Ježíšova a jím vzděláné studenty na gymnáziu v Bohosudově⁸⁷ jako místa možného růstu kněžských a řeholních povolání⁸⁸ i působení nově pozvaných Salesiánů Dona Bosca

- 83 ZELINKA, Petr: *ThDr. Štěpán kardinál Trochta (1905–1974), první tři roky jeho biskupské služby v Litoměřicích*, s. 159–162.
- 84 ZLÁMAL, Bohumil: *Příručka českých církevních dějin VII.*, s. 101.
- 85 Činnost biskupského semináře v Litoměřicích se obnovila snad již od akademického roku 1945/1946, přesnější doklady o jeho činnosti ovšem nemáme k dispozici. Josef Beran po nástupu do úřadu administrátora litoměřické diecéze rozhodl od akademického roku 1947/1948 o sloučení litoměřického a pražského semináře v jediný se sídlem v Praze. Štěpán Trochta seminář vydělil a od akademického roku 1948/1949 fungoval opět v Litoměřicích. Od akademického roku 1950/1951 byl v Praze zřízen jediný seminář pro českou a moravskou církevní provincii, který byl společně s teologickou fakultou od akademického roku 1953/1954 přesunut do Litoměřic. Město Litoměřice se stalo místem vzdělávání a výchovy veškerého českého a moravského kléru pro svoji polohu (nereligiozní kraj, blízkost Prahy) i možnosti vlivu státních představitelů (loajální kapitulní vikář Eduard Oliva, personální změny mezi vyučujícími). Římskokatolická cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze se sídlem v Litoměřicích byla již předtím vyloučena ze svazku Univerzity Karlovy a počet přijatých uchazečů byl pro každý rok omezen. Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch: *Katolická teologická fakulta 1939–1990*, s. 63–64, 88–91, 108–112 a 158–162. Viz též s odkazy na další literaturu TÝŽ: *Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze (1950–1990)*. In: NOVOTNÝ, Vojtěch – VAŇÁČ, Martin – KUNŠTÁT, Miroslav: *Biografický slovník katolických teologických fakult v Praze 1891–1990*. Karolinum, Praha 2013, s. 119–146, zejm. s. 126–130. K litoměřické diecézi dále viz PLACHÝ, Jiří: „Rozpracování“ duchovních litoměřické diecéze Státní bezpečností (podle personálního stavu k 1. 1. 1989). *Securitas Imperii*, 2005, č. 11, s. 5–89. Ke starším dějinám biskupského semináře v Litoměřicích viz Alumnát litoměřický. In: PODLAHA, Antonín: *Český slovník bohovědný. Díl první*. V. Kotrba, Praha 1912, s. 335–337.
- 86 Kromě zmínek v korespondenci viz informace ke konkurzu na obsazení míst vyučujících v diecézním učilišti *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1946, č. 5, s. 36 a *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1948, č. 1, s. 5. Dále Přeložení biskupského kněžského semináře z Prahy do Litoměřic, tamtéž a Přihlášky kandidátů do biskupského kněžského semináře v Litoměřicích. *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1948, č. 5, s. 48. Ke jmenování vyučujících viz Personalia. *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1948, č. 10, s. 65. K předchozímu přesunu semináře do Prahy viz Přeložení kněžského semináře. *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1947, č. 8, s. 51. Informaci přinesly také listy *Katolíka a Neděle*. Šifra B.: In nomine Domini začal litoměřický seminář. *Katolík*, 20. 10. 1946 a S. N.: Litoměřický biskupský kněžský seminář. *Neděle*, 6. 10. 1946, s. 317.
- 87 Viz KAISEROVÁ, Kristina: Bohosudov/Mariaschein – chlapecký seminář a biskupské gymnasium. In: KAISEROVÁ, Kristina – KUNŠTÁT, Miroslav: *Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a první polovině 20. století*. Albis International – Ústav slovansko-germánských studií FF UJEP, Ústí nad Labem 2011, s. 279–284. Srov. též M. O.: Nové ohnisko ducha v pohraničí. Otevření biskupského gymnasia v Bohosudově u Teplic. *Katolík*, 14. 9. 1947. K působení Tovaryšstva Ježíšova na území litoměřické diecéze viz MACEK, Jaroslav: *950 let litoměřické kapitulny*, s. 176–188.
- 88 Srov. ZELINKA, Petr: *ThDr. Štěpán kardinál Trochta (1905–1974), první tři roky jeho biskupské služby v Litoměřicích*, s. 160 a 162. Z celkových 16 vyučujících a představených pocházelo 15 z Tovaryšstva Ježíšova, po rychlé obnově zde od září 1946 studovalo 150 chlapců. Srov. vzpomínku tehdejšího prefekta, správce a administrativního pracovníka P. Josefa Cukra, S.I., in VLČEK, Vojtěch: *Kříž jsem blásl, kříž jsem snášel. Rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948–1989*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2006, s. 31–49, zde s. 38–39.

„Dávám se cele k dispozici k pastorační v pohraničí“

ve formě středoškolského studia pro pozdní kněžská povolání v Ústí nad Labem-Trmicích.⁸⁹ Obě zmíněné řeholní společnosti v diecézi disponovaly také vlastními vzdělávacími ústavy do jejich zrušení v roce 1950: jezuité filosofickým institutem v Děčíně, salesiáni filosofickým studentátem v Oseku.⁹⁰

Na jaře 1948 vznikla po vzoru pražské arcidiecéze koordinační komise, v jejímž rámci existoval také referát pro duchovní správu a referát pro pohraničí v čele s konzistorním radou Aloisem Frajtem. Ten měl k dispozici osm zmocněnců z řad kněží, z nichž někteří přišli do diecéze teprve nedávno. Referát měl dohlížet na ochranu hmotných církevních statků, zajistit zlepšení duchovní správy a náboženské péče a směřovat k zavedení normálních poměrů v církevní správě, získávání nového duchovenstva.⁹¹ Od září 1948 byla po skončení nedělní mše svatě v litoměřické diecézi též závazná modlitba o kněžský dorost, kterou se kněží modlili v českém jazyce společně s lidem.⁹² Prosba doplnila všeobecně závazné leoninské modlitby,⁹³ recitované někdy taktéž celým shromážděním v národním jazyce.

V Litoměřicích a krátce v Jablonném v Podještědí začaly působit sestry sekulárního institutu Dílo blažené Zdislavy, navázaného na dominikánské prostředí⁹⁴ a formujícího laické katechetky.⁹⁵ Myšlenky Katolické akce a pastorační strategie biskupa Štěpána Trochty měla v diecézi šířit příloha *Ordinariátního listu* nazvaná *Naše spolupráce – pastorační zpravodaj pro Katolickou akci litoměřické diecéze*, v Litoměřicích vznikla pastorační kancelář po vzoru Pastoračního ústředí v Praze.⁹⁶ Konsolidace litoměřic-

- 89 KRÍŽKOVÁ, Marie Růt: *Knihy víry, naděje a lásky. 70 let působení salesiánů v Čechách a na Moravě*. Portál, Praha 1996, s. 70–71 a 83. K působení Salesiánů Dona Bosca na území litoměřické diecéze viz MACEK, Jaroslav: *950 let litoměřické kapituly*, s. 199–204.
- 90 Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch: *Katolická teologická fakulta 1939–1990*, s. 49–50 a MACEK, Jaroslav: *950 let litoměřické kapituly*, s. 188 a 203.
- 91 Koordinační komise při Bisk. konzistoři. *Naše spolupráce*, 1948, č. 5 (nestránkováno).
- 92 Modlitba o kněžský dorost. *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1948, č. 9, s. 44.
- 93 Papež Lev XIII. (1810–1903, papežem v letech 1878–1903) rozšířil povinnost společných modliteb kněze a lidu po skončení tiché mše svatě na celou církev. Před odchodem celebrujícího kněze do sakristie se shromáždění modlilo třikrát Zdrávas Maria, dále Zdrávas Královno, Bože, naše útočiště a sílo a Svätý Michaeli. Papež Pius X. (1835–1914, papežem v letech 1903–1914) připojil trojí invokaci k Nejsvětějšímu Srdci Ježíšovu.
- 94 K působení Řádu bratří kazatelů na území litoměřické diecéze viz MACEK, Jaroslav: *950 let litoměřické kapituly*, s. 152–157.
- 95 Podle vyjádření biskupa Štěpána Trochty se měl ústav Zdislava v Litoměřicích stát *netoliko školou učitelů náboženství, nýbrž opravdovým ohniskem přípravy laických katechetických apoštolů, nadšených pomocníků kněží a střediskem katechetického studia a hnutí v diecézi*. Leták z roku 1948 k otevření ústavu Zdislava uložený v archivu České dominikánské provincie v Praze (k. 7, sign. A 11/1) citován podle NEZBEDOVÁ, Lenka: *Sekulární institut Dílo blažené Zdislavy* (bakalářská práce). Univerzita Palackého v Olomouci – Cyrilometodějská teologická fakulta, Olomouc 2009, s. 69. Obecněji k situaci katechetiky a laických katechetů v Československu po druhé světové válce a vztahu katechetiky a apoštolské činnosti viz ZIMMERMANNOVÁ, Marie: *Vývoj katechetiky v českých zemích v letech 1920–1994*. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2017, s. 64–146. Stručně viz TÁŽ: *ThDr. Josef Hronek jako katechetik a pedagog*. Karolinum, Praha 2015, s. 97–99 a 104–108. K působení zdislávek na území litoměřické diecéze viz MACEK, Jaroslav: *950 let litoměřické kapituly*, s. 229–230.
- 96 Trochta v obou těchto aktivitách úzce spolupracoval s knězem Viktorem Drapelou. Srov. HURT, Josef: Litoměřický biskup Štěpán Trochta a osudy jeho spolupracovníků v agenturním rozpracování. In: DOLEŽALOVÁ, Markéta (ed.): *Církev za totality – lidé a místa. Sborník k životnímu jubileu opata Heřmana Josefa Tyla*. ÚSTR, Praha 2016, s. 27–46, zde s. 38.

Michal Sklenář

ké diecéze jako celku by trvala velmi dlouho a její poválečná obnova směrem ke zmíněným „normálním poměrům v církevní správě“ nemohla být vzhledem ke změně situace římskokatolické církve po vydání tzv. církevních zákonů v říjnu 1949⁹⁷ nikdy dokončena, což lze ostatně vztáhnout na církvev v českých zemích obecně.⁹⁸

Litoměřická diecéze byla opakovaně tematizována také v katolické publicistice, podrobně vylíčil její stav například článek v *Neděli* z počátku roku 1947: *Div člověku nepuká srdce žalostí, když vidí ty opuštěné fary a kostely, na něž nelze dosadit duchovní správce, poněvadž jich není. Starostlivý pan generální vikář Msgre Kuška dělá, co jen může, aby této strašné náboženské nouzi odpomohl, horlivý pan administrátor Fraité (sic) jezdí od fary ke faře, od kostela ke kostelu, ale vše je tak málo, vše je tak nepatrné při srovnání s těmi úžasnými potřebami litoměřické diecéze v náboženském ohledu. Kněží je zde potřeba, více kněží, více dobrých kněží.*⁹⁹ K nástupu Štěpána Trochty do úřadu biskupa vyšla v *Neděli* zvláštní příloha věnovaná litoměřické diecézi s uvítacími texty vyšších kleriků, doplněná řadou fotografií.¹⁰⁰ Značnou míru pozornosti věnovanou této části země ilustruje skutečnost, že podobně koncipované přílohy vyšly v daném ročníku již pouze dvě: k tématu obnovy Emauzského kláštera a ke svatovojtěšským oslavám v roce 1947.

Personální situaci svěřené diecéze a pastorační duchovních povolání považoval Štěpán Trochta za prioritní problém.¹⁰¹ Souvislost neutěšené situace v pohraničí s tzv. odsunem německého obyvatelstva přitom nijak nezakrýval: *V cizině se nám dost vytýká, že bylo u nás odsunuto německé obyvatelstvo i s duchovenstvem, že jsme však nechali tyto kraje duchovně zpustnout, že na nás žalují opuštěné kostely, děti bez náboženské výchovy, umírající bez poslední útěchy. Proti této propagandě lze bojovatí toliko činem, aby nebyla pravdivá. Je naší nejsvětější povinností dokázati, že i po této stránce si dovedeme pomoci. I v tomto ohledu je v zájmu národním a státním provést urychleně náboženskou a mravní znovuvýstavbu a přivéstí ji na stupeň tak vysoký, aby bylo všem jasno, že jsme mravně tak vysoko, jako byli naši předkové, ano, že to dovedeme konati ještě dokonaleji a opravdověji.*¹⁰²

Téma potřeby kněží se objevilo v prvním pastýřském listu Štěpána Trochty z 26. prosince 1947, který obsahoval shrnutí pastoračního programu nového biskupa. V textu zazněl také obecný popis „žalostného stavu diecéze“ a konstatování „naprostého nedostatku kněží“ i opakovaných žádostí věřících o duchovní správc.¹⁰³ Krátce před tímto veřejným projevem odeslal nový biskup několik dopisů mo-

97 Zákon č. 217/49 Sb., kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní, ze dne 14. 10. 1949 a zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem z téhož data.

98 HANUŠ, Jiří: *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. CDK, Brno 2005, s. 62–63 a TÝŽ: *Katholische Mentalitäten im Umbruch: 1945–1948*. In: ZÜCKERT, Martin – HÖLZLWIMMER, Laura (eds.): *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948*, s. 233–241, zejm. s. 234, 238 a 240.

99 KOUŘIL, Jaroslav: *Pohraničí volá. Neděle*, 19. 1. 1947, s. 21.

100 Srov. Příloha *Neděle. Neděle*, 23. 11. 1947.

101 Srov. Pastýřský list – příloha. *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1948, č. 9.

102 TROCHTA, Štěpán: *Pan biskup vypravuje. Katolík*, 19. 10. 1947.

103 *Avšak když se již volá všude tolik po práci, co vám mám potom říci o práci na rozsáhlé a na mnohých místech zcela opuštěné vinici Boží? Ti, kdož se dívají na naši diecézi jen zpovzdálí, mohou si učití jen stěží představ o tom, v jak žalostném stavu se vskutku nalézá. Líto je mi zástupu, líto je mi z té duše našeho lidu, protože je opravdu namnoze jako ovce nemající pastýřů. Ale líto je mi také upřímně těch obětavých kněží, prepínajících své síly, spra-*

„Dávám se cele k dispozici k pastoraci v pohraničí“

ravským a slovenským ordinářům, v nichž žádal o poskytnutí kněží pro severní Čechy. V dopise brněnskému biskupovi Karlu Skoupému popsal situaci v oblasti ještě otevřeněji: *Diecéze má 107 českých kněží, z nichž mnozí jsou Čechy jen dle jména, ale dobře česky neumí, značné procento kněží, kteří na pastoraci, vyžadující obzvláštních obětí a horlivosti, vůbec nestačí. [...] Konzistoř je zcela neobsazena [...]. K tomu jen 20 boboslovců v Praze, 20 chlapců v Bobosudově [...]. Německých kněží je ještě na šedesát v duchovní správě, ale ti nemohou do školy, kázat nesmějí, převážně ani nemohou, protože neovládají jazyk a nedostávají žádného platu. Jiných 45 německých kněží [...] žije rozstrkáno po nemocnicích a klášteřích. Jak vidím, převážná většina těchto německých kněží bude ještě odsunuta¹⁰⁴ a vyhlídky jsou ještě horší.¹⁰⁵* Citovaný dopis částečně vysvětluje, z jakých důvodů se představitelé litoměřického biskupství pokoušeli prověřit a získat každého kandidáta.

Nabídky a proces inkardinace

Část kněží, kteří se obeznámili se situací v pohraničních oblastech, oslovila biskupskou konzistoř v Litoměřicích s nabídkou výpomoci, míněnou většinou jako časově neomezenou. Konzistoř, obvykle přímo generální vikář, pak začala komunikovat jednak s knězem, jednak s jeho stávajícím biskupstvím. Žadatelé byli vyzváni, aby předložili další doklady: o ukončení vysokoškolského studia, přijetí svěcení, kněžských zkouškách, životopis, dále v některých případech křestní list, osvědčení o státní a národní spolehlivosti a státním občanství, maturitní vysvědčení. Biskupství se začalo zajímat o jejich dosavadní činnost a reference, snažilo se získat posudek představených z biskupství, kláštera, stávající farnosti.¹⁰⁶ Litoměřická konzistoř současně začala u příslušné konzistoře prověřovat možnost odchodu kněze z diecéze (exkardinace) a jeho začlenění do diecéze litoměřické (inkardinace).

vujícířti, čtyři, ano i sedm až dvanáct far. Na vyučování náboženství ve školách nestačí a s námahou zdlouvají množství úřední i pastorační práce, snášejíce obětavě s ohrožením vlastního zdraví všechno brímě dne i borko. Ach, chvějí se obavou při myšlence, co bude potom, až staří zemrou a mladí vyčerpání námahou padnou. Kdo přijde na jejich místo? Denně přicházejí deputace a naléhavé žádosti o nové kněze. Pastýřský list také ocenil činnost výše zmíněných laických katechetů: Chtěl bych poděkovat a povzbudit i ty drabé laické katechety a katechetky, kteří nabrazují svou apoštolskou obětavostí nedostatek kněží vyučováním náboženství ve škole i mimo ni a obětavou výpomocí v pastorační práci. Práce – oběť – láska. První pastýřský list biskupa litoměřického J. M. Msgre. Dr. Štěpána Trochty z 26. 12. 1947. Sbd.cz – viz www.sdb.cz/res/data/100/011113.doc (citováno k 3. 4. 2018). Srov. Štěpán kardinal Trochta. Životopisná číra a výběr z proslulů a pastýřských listů. Křesťanská akademie, Řím 1984, s. 122–135. Části textu byly uveřejněny též jako Hlas z Litoměřic. Katolík, 18. 1. 1948.

- 104 Viz Jazyková úprava ve farnostech národnostně smíšených. *Ordinariátní list litoměřické diecése*, 1946, č. 7, s. 47; Postavení duchovenstva německé národnosti – odsun německých kněží z Československé republiky. Tamtéž, s. 48 a Odsun německých kněží a zabezpečení far po nich. *Ordinariátní list litoměřické diecése*, 1946, č. 8, s. 63–64.
- 105 ABL, f. Trochtiana, k. C5, Korespondence s ostatními biskupy, dopis Štěpána Trochty Karlu Skoupému z 22. 12. 1947. Stejný početní údaj se vyskytuje ve výše citovaném dopise Jana Teise ze 4. 11. 1947.
- 106 Ke kultuře písemného sryku v římskokatolické církvi v 19. i 20. století včetně analýzy intervenčních praktik v žádostech o přijetí do kněžského semináře viz PAVLÍČEK, Tomáš W.: Povolání duchovního v náboženských kulturách v Čechách na sklonku 19. století. In: NEŠPOR, Zdeněk R. – KAISEROVÁ, Kristina (eds.): *Variety české religiozity v „dloubém“ 19. století (1780–1918)*. Albis International, Ústí nad Labem 2010, s. 160–180, zejm. s. 167–170.

Michal Sklenář

Před II. vatikánským koncilem vstupoval kandidát kněžství do stavu kleriků přijetím tonsury¹⁰⁷ a byl přiřčenován k diecézi zvolené podle místa bydliště, místa studia nebo osobního přání. Po přijetí kněžského svěcení pak začal na základě rozhodnutí představených působit v konkrétní farnosti určité diecéze. Pro legální delší pobyt mimo svoji diecézi potřeboval kněz písemné dovolení biskupa, v případě změny příslušnosti k diecézi pak souhlas obou biskupů.¹⁰⁸ Stávající biskup byl přitom vázán nutností „spravedlivého důvodu“, přijímajícího biskupa zavazoval kodex nárokem „nutnosti“ nebo „přínosu pro diecézi“. Stávající biskup v případě kladného rozhodnutí vydal exkardinační dekret a teprve po jeho doručení přijímajícímu biskupovi tento nechal vyhotovit dekret inkardinační. V obou listinách se přitom muselo explicitně uvést, že propuštění a přijetí jsou trvalé a bezpodmínečné, čímž se splnily všechny nároky procesu označovaného jako *excardinatio expressa et formalis*.¹⁰⁹

Příklady úspěšných žadatelů

Zajímavý příběh je spojen s působením Antonína Chramosty (1909–1995, kněžské svěcení 1935), jenž odešel z českobudějovické diecéze. Začal sice působit v severních Čechách, ale asi po dvou letech projevil přání vrátit se zpět do Čech jižních. Podle vlastního vyjádření přišel totiž *v popřevratovém stěhování částečně z idealismu, částečně z nerozváženosti*¹¹⁰ a pokračoval: *Netušil jsem, že jsem tak srostl s jižními Čechami, že se mi dosud stýská*.¹¹¹ Zda se skutečně jednalo o stesk, nepřijetí nebo vzájemné konflikty, zůstává otázkou. Farníci z Českého Chvojna spravovaného Antonínem Chramostou *excurrendo* psali žádost o vlastního kněze: *Zde je již tolik stížností proti němu, že je již ani žádný do kostela nejde kvůli němu. [...] Zde je třeba kněz lidumil*.¹¹²

Biskup Antonína Chramostu z diecéze propustil a navrhl, aby byl do Litoměřic výměnou poslán českobudějovický duchovní Josef Šmídl¹¹³, který z této úlohy vyjád-

107 Obřad tonsury (postřížin) se konal v rámci slavení mešní liturgie. Biskup při něm kandidátům předával požehnané kříže a kleriky a stříhal jim vlasy na pěti místech hlavy, čímž se symbolicky naznačovalo osobní zasvěcení Bohu.

108 Soudobé kanonické právo kladlo na roli biskupa v procesu propuštění klerika z diecéze značný důraz: generální vikář potřeboval k takovému rozhodnutí zvláštní zmocnění biskupa, kapitulní vikář právo propuštět kněze nabyl až po roční sedisvakanci a mohl je uplatňovat pouze se souhlasem katedrální kapituly.

109 Srov. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi*. Typus Polyglottus Vaticanus, Romae 1917, can. 111–117. Český překlad vznikl pod vedením Františka Kopa *Kodex kanonického práva*. Pracovní komise pro překlad kodexu při Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Praze se sídlem v Litoměřicích, pobožce Olomouc, Olomouc 1969, kán. 111–117. Komentář k citovaným kánonům podává PEJŠKA, Josef: *Církevní právo II. Hierarchický řád církevní*. Theologický ústav Kongregace Nejsvětějšího Vykupitele, Obořiště u Dobříše 1937, s. 32–34.

110 *ABL*, f. Trochtiana, k. C8, Úřední korespondence s kněžími 1946–1948, dopis Antonína Chramosty Štěpánu Trochtovi z 1. 12. 1947.

111 Tamtéž.

112 *ABL*, f. Trochtiana, k. C8, Úřední korespondence s kněžími 1946–1948, dopis Jaroslava Přindíše Štěpánu Trochtovi z 10. 2. 1948. Připojený koncept odpovědi: *Děláme, co můžeme. Není kněží – trpělivost. Pocco alla volta*. [Postupně, krok za krokem.]

113 Josef Šmídl (30. 11. 1916 – 12. 6. 1997) přijal kněžské svěcení v roce 1946, poté pastoračně působil v českobudějovické diecézi. V letech 1948–1950 zastával funkci sekretáře litoměřického biskupa Ště-

„Dávám se cele k dispozici k pastorační v pohraničí“

dřil obavy.¹¹⁴ Přestože Štěpán Trochta explicitně zmiňoval některé jeho prohřešky z minulosti, znal jej ze salesiánského ústavu v Praze a přijal ho na místo svého sekretáře.¹¹⁵

Větší skupinu mezi žadateli o beneficia tvořili řeholníci opouštějící zvolený řád či kongregaci a klášter.¹¹⁶ Několik žádostí zaslali členové Kongregace bratří těšitelů z Gethseman, například Salesius Karel Petržílek (1916–?). Podle vlastního životopisu se chtěl stát knězem, ale posléze začal směřovat k řeholnímu životu: [...] *sveden kamarádem lákavou vidinou Vídně, vstoupil jsem do této kongregace, kde však od prvního dne vstupu cítím jsem se cizím tělesem.*¹¹⁷ Představení mu odchod z kongregace umožnili, zdůraznili ovšem přijaté svěcení a závazek celibátu.¹¹⁸ Karel Petržílek pak od 1. října 1946 nastoupil jako kaplan v Opočně u Loun¹¹⁹ pro experimento ad triennium.¹²⁰

Ve stejný den mohl zahájit pastorační činnost v litoměřické diecézi Štěpán Půček (1914–1992, kněžské svěcení 1938), dosavadní kaplan v Domašově v olomoucké arcidiecézi. Vyřízení celého procesu od vyjádření ochoty k nastoupení v novém místě trvalo přibližně sedm týdnů. Štěpán Půček náleží do větší skupiny kněží, kteří jasně formulovali své představy o novém působišti a další přání: *Nemiluji město, tihnu k venkovu, tam bývají někdy menší kostely a já nevyunikám silou blasu.* V dopisech se často objevuje téma vlastní domácnosti a vybavení fary: *Kdyby byla fara se zařízením po něm[eckém] d[ůstojném] p[ánu] farářů, byl bych tomu rád; odstěhuji si pouze knihy a prádlo, nábytek nechám v místě; také bych si rád zařídil domácnost, poněvadž již rok chodím do hostince a to pouze na obědy.*¹²¹ Tak jako v jiných případech obdržel Štěpán Půček dekret nejprve na kaplanské místo a velmi brzy nato se stal administrátorem. Postup vycházel z kongruového zákona¹²² a generální vikář se snažil, aby u kněží nedošlo

pána Trochty, v září 1950 emigroval do Spolkové republiky Německo, kde se věnoval duchovnímu povolání. Před svým odchodem za hranice se podílel na distribuci zvláštních pokynů, pravomocí a dispensů papeže Pia XII. pro biskupy a kněze v nestandardních podmínkách a ilegálně (tzv. mexické fakulty – název odvozen od prvního použití v době pronásledování křesťanů v Mexiku v letech 1926–1929).

- 114 Josef Šmídl uváděl jako důvod, že se velmi dobře znám a vím, že nemám kvality pro práci, kterou byste ode mě žádal. ABL, f. Trochtiana, k. C8, Úřední korespondence s kněžími 1946–1948, dopis Josefa Šmidla Štěpánu Trochtovi z 18. 1. 1948.
- 115 Viz HURT, Josef: *Litoměřický biskup Štěpán Trochta a osudy jeho spolupracovníků v agenturním rozpracování*, s. 38.
- 116 Analogický proces k exkardinaci týkající se diecézního kněžstva se u kněžstva řeholního nazývá exklausura, tj. opuštění konkrétního kláštera, který ovšem nemusí být nutně spojen s odchodem z řádu nebo kongregace. Srov. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi*, can. 637–672. Komentář k exklausuraci podává PEJŠKA, Josef: *Ius Canonicum Religiosorum*. Herder & co., Freiburg 1927, s. 184 a 186.
- 117 ABL, f. Biskupská konzistoř 1941–1990, k. 99, sign. III A4, nedatovaný dopis Karla Petržílka, příloha k žádosti o působení v litoměřické diecézi.
- 118 Srov. tamtéž, korespondence k odchodu Karla Petržílka z kongregace (1946).
- 119 Srov. tamtéž, rozhodnutí generálního vikáře o umístění Karla Petržílka z 6. 9. 1946.
- 120 Na tři roky na zkoušku. *Biskup může přijmout řeholníka buď bez vyzbrady a prostě, buď na zkoušku na tři roky: v prvním případě je řeholník bez dalšího inkardinován v diecézi; v druhém může biskup zkušební dobu prodloužit, avšak ne nad další tři roky; a jakmile také ty tři roky uplynou, je řeholník bez dalšího diecézi inkardinován, nebyl-li předtím propuštěn. Kodex kanonického práva*, kán. 641, § 2.
- 121 ABL, f. Biskupská konzistoř 1941–1990, k. 100, sign. III A4, dopis Štěpána Půčka Biskupské konzistoři v Litoměřicích z 8. 8. 1946.
- 122 Československá republika převzala rakouské kongruové zákony z let 1885 a 1898, které duchovenstvu

Michal Sklenář

k formálnímu přerušení výkonu služby, aby nemuseli celý proces služebního postupu opakovat; kněžím dokonce nabízel před vyřízením nutných záležitostí a přestěhování možnost pobytu v Litoměřicích.¹²³

Stejně se dostal do Litoměřic profesor kanonického práva Jaroslav Michal (1911–1988, kněžské svěcení 1940).¹²⁴ V jeho případě arcibiskupská konzistoř v Praze s propuštěním sice souhlasila, ovšem až si za sebe obstará náhradu pro Libušín; náhradu za něho pro výuku na gymnáziu přislíbili představení zajistit sami.¹²⁵ Jaroslav Michal se při pobytu v Liberci setkal s místním duchovním správcem, s nímž se znal a kterého zastihl *plného ideálů, ale při tom trochu skleslého pracovní naddimenzovaností*. Rozhodl se proto požádat o exkardinaci z pražské arcidiecéze *s jeho svolením a vědomím, že mu v jeho velké práci pomohu tím, že se přiblížím do diecéze litoměřické a že společně budeme pracovat tak, aby Liberec se stal skutečným obniskem a střediskem duchovním celého pobrančí*. Hlásil se přímo na místo vyučujícího na gymnáziu v Liberci, přičemž chtěl pomoci i v pastoraci a při *organisování různých duchovních podniků a přednášek*.¹²⁶

Krátkodobá výpomoc

Litoměřická konzistoř při nedostatku kněží vítala i příležitostnou nebo lokálně omezenou výpomoc při vysluhování svátostí nebo kázání. Mohlo se jednat o řeholníky (Kazatelský řád), dále o duchovní působící v těsné blízkosti hranic diecéze, kteří obdrželi příslušná dovození (fakulty) a pak dojížděli do konkrétní obce. Ve většině případů se jednalo po kladném vyjádření vlastního biskupství o udělení celebretu umožňujícího sloužit mši svatou mimo domovskou diecézi, dále o zpovědní a kazatelské fakulty vydané buď pro konkrétní místo či dobu, např. pro konání lidových misí, nebo pro celé území litoměřické diecéze bez dalších omezení (do odvolání).¹²⁷

katolické církve zajistily státem garantovaný nejnižší plat (kongruu). Stát reagoval na skutečnost velmi chudých poměrů některých kněží, především v malých farnostech. Vzhledem k inflaci za první světové války se částky vyplácené po roce 1918 staly spíše symbolickými. Záležitost byla vyřešena přijetím zákona č. 122/1926 Sb. z. a n., o úpravě platů duchovenstva církví a náboženských společností státem uznaných, případně recipovaných, z 25. 6. 1926, upřesněným nařízením vlády č. 124/1928 Sb. z. a n., o úpravě platů duchovenstva. Kněží katolické církve jakožto církve kongruální působící na systemizovaných místech v duchovní správě obdrželi každý rok určenou částku, která se vždy po třech letech po dobu maximálně třiceti let navyšovala. Předpis byl novelizován Dekretem prezidenta republiky o změně zák. č. 122/1926 Sb., a vl. nař. č. 124/1928 Sb., o úpravě platů duchovenstva církví a náboženských společností státem uznaných, případně recipovaných, a o platovém přídatku k nejnižšímu ročnímu příjmu duchovenstva z 27. 10. 1945. Předpis byl nahrazen zákonem č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem ze 14. 10. 1949.

123 ABL, f. Biskupská konzistoř 1941–1990, k. 100, Ustanovení Štěpána Půčka v litoměřické diecézi z 5. 9. 1946.

124 Tamtéž, k. 99, sign. III A4, dopis generálního vikáře Josefa Kušky Jaroslavu Michalovi z 23. 1. 1947.

125 Tamtéž, dopis generálního vikáře Bohumila Opatrného Biskupské konzistoři v Litoměřicích z 15. 1. 1947.

126 Tamtéž, Dopis Jaroslava Michala Biskupské konzistoři v Litoměřicích z 30. 12. 1946.

127 Srov. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi*, can. 804, 874, 1337, 1341 a 1349. Mezi značným počtem kleriků se objevují také jména známá z pozdější doby – žádost Františka Tomáška vyučujícího v Olomouci, pozdějšího apoštolského administrátora v Praze, arcibiskupa pražského a kardinála, o kazatelskou licenci pro primiční mši svatou nebo pravidelná výpomoc Václava Javůrka, pozdějšího kapitulního vikáře v Hradci Králové, jenž z Veliše u Jičína v královéhradecké diecézi dojížděl jako administrátor *excurrando* do Bystrice.

„Dávám se cele k dispozici k pastorační v pohraničí“

Podobná dovolení získávali také kněží trávící na území diecéze dovolenou a samostatnou skupinu tvořili kněží na odpočinku, schopní i ve vyšším věku pastorační zátěže. Konzistoř takového kněze přímo aktivně hledala pro řeholní sestry v Kadani a vlastní domácnost nebyla na překážku.¹²⁸ Biskup Trochta se zase osobně zasazoval o to, aby v diecézi pokračoval v pastoračním působení mezi volyňskými Čechy starší katecheta odcházející po kratší výpomoci ze zdravotních důvodů.¹²⁹

Příklady žadatelů s negativním výsledkem

U řady duchovních se proces zastavil velmi záhy, protože je jejich ordinář odmítl do pohraničí propustit, takže proces inkardinace nemohl vůbec začít. Písemná komunikace probíhala mnohdy velmi opatrně. Když se o místo ucházel kaplan z Dačic František Veselý (1915–?), byl ubezpečen, že dotaz na jeho brněnský ordinariát byl učiněn takovým tónem, aby se na něj nikdo z představených nemohl *horšit*.¹³⁰ Celý proces zahájil František Veselý dopisem do Litoměřic, v němž se dotazoval na správný postup ohledně přestoupení do jiné diecéze, protože prý působí v místech, kde nemůže rozvíjet širší kněžskou činnost a pouze vyučuje náboženství. Na základě výzev opata Heřmana Josefa Týla¹³¹ uvažoval o odchodu k premonstrátům, měl ovšem obavy z noviciátu a současní členové kanonie jej upozornili, že by měl na starosti hospodářství, nikoli pastorační. Brněnský diecézní biskup údajně nikoho propouštět nechce, protože i na Moravě má neobsazené farnosti, jež ale dle názoru pisatele nestojí kvůli velikosti za obsazení.

V době psaní listu byl již František Veselý zřejmě rozhodnutý a věděl o možných komplikacích: *Pan biskup mě stejně ztratí, když se hlásím do kláštera a v pastorační bych mohl udělat více. Ať mě p. biskup pustí třeba jen na zkoušku na několik let, jak se osvědčím. Kdyby věděl [...], co podnikám, asi by se na mě hněval a byl bych postaven na pranýř. [...] Abych se na Vás obrátil, poradil mi zdejší kvardián františkánského kláštera...*¹³² Po měsíci obdržel lakonické sdělení brněnského biskupství o zamítnutí žádosti.¹³³ Podrobnější dopis byl přednostně zaslán do Litoměřic: kaplanovi Františku Veselému bylo sděleno, aby svůj záměr vstoupit k premonstrátům odložil, do pohraniční jej z *určitých důvodů* uvolnit nelze.¹³⁴

128 *Ordinariátní list diecése litoměřické*, 1945, č. 8, s. 35.

129 ABL, f. Trochtiana, k. C8, Úřední korespondence s kněžími 1946–1948, korespondence mezi Jindřichem Křenkem a Štěpánem Trochotou z jara 1948.

130 ABL, f. Biskupská konzistoř 1941–1990, k. 100, sign. III A4, dopis Biskupské konzistoře v Litoměřicích Františku Veselému z 26. 2. 1947.

131 Heřman Josef Týl, O.Praem., (1914–1993) vstoupil v roce 1935 do Řádu premonstrátských řeholních kanovníků, kněžské svěcení přijal roku 1940. V letech 1942–1945 byl vězněn v Jihlavě, Brně a koncentračních táborech Osvětim a Buchenwald, v roce 1946 jej kapitula zvolila převorem kláštera Teplá. V letech 1952–1958 vězněn, roku 1989 se stal opatem kláštera Teplá.

132 ABL, f. Biskupská konzistoř 1941–1990, k. 100, sign. III A4, dopis Františka Veselého Biskupské konzistoři v Litoměřicích z 2. 2. 1947.

133 Tamtéž, dopis Biskupského ordinariátu v Brně Františku Veselému z 25. 3. 1947.

134 Tamtéž, dopis Biskupského ordinariátu v Brně Biskupské konzistoři v Litoměřicích ze 14. 3. 1947.

Michal Sklenář

Když se o místo ucházel Jan Varhánek (1905–1976, kněžské svěcení 1930), bývalý kaplan v Polné u Jihlavy, neuspěl. Podle sdělení biskupství v Hradci Králové se jednalo o kněze penzionovaného a suspendovaného, který se zřejmě pokoušel pokračovat v kněžském působení za lepších podmínek mimo vlastní diecézi.¹³⁵ V jedné ze dvou žádostí Jan Varhánek žádal o ustanovení v duchovní správě alespoň na zkoušku *na nejteplejším místě diecese (sic) bez povinnosti vyučovati na školách vůbec neb aspoň na měšťance ne.*¹³⁶ Litoměřické biskupství ho prověřovalo důkladně, přestože již způsob písemné komunikace vzbuzoval pochyby. Žadatel poslal dopis prostřednictvím pověřené slečny učitelky ze severočeské farnosti¹³⁷ a informace o své osobě sděloval v několika po sobě jdoucích samostatných listech.¹³⁸

Obdobně se pokoušel získat místo v litoměřické diecézi kněz Štefan Večerek, působící na Slovensku, exkomunikovaný a suspendovaný již na konci 30. let. Přihlásil se k nekatolickému církevnímu společenství, Církvi československé, a oženil se. Později byl znovu přijat do katolické církve, jeho civilní sňatek rozloučen a zneplatněn, ale nesplnil uložené podmínky pokání pro sejmutí suspenze. Litoměřický generální vikář Josef Kuška, který vyřizoval korespondenci ohledně obsazování farností, psal na biskupství v Banské Bystrici, že Štefan Večerek *bombarduje nás srdcelomnými dopisy – dnes již zcela krotký je ten poslední – abychom mu zde dali místo laického katechety aspoň, když je jich tu tolik zapotřebí.* Zároveň nechtěl věc zcela zavrhnout, trval ale na vyřešení celé záležitosti, protože Večerek bydlel ve Znojmě, nejevil ochotu odjet do Banské Bystrice kvůli finanční náročnosti cesty, do Litoměřic ale z jihu Moravy přijel.¹³⁹

Banskobystrický biskup Andrej Škrábik (1882–1950, biskupem 1943–1950) doporučil konzistoři v Litoměřicích jmenovat Večerka na místo laického katechety a nechat ho působit pod dohledem kněze a posléze případně v Římě požádat o zrušení zbývajícího kanonického trestu.¹⁴⁰ Štefan Večerek psal o postupu svého biskupa jako o nenávistných intrikách.¹⁴¹ O situaci byl pravděpodobně dobře informován a sám zřejmě komunikoval i s nižšími orgány církevní správy. Tehdejší administrátor ve Varnsdorfu Jan Vraštil, taktéž do diecéze nově inkardinovaný, se totiž v době výše popsaného jednání dotazoval konzistoře na příchod slovenského kněze. Sdě-

135 Tamtéž, dopis Biskupské konzistoře v Litoměřicích Janu Varhánkovi z 13. 2. 1947. *Jan Varhánek, deficient, pro stojí důležitou abnormálnost bráničící na nepřítomnost, musel být dán do pense a byl trval suspendován.* Tamtéž, Dopis Biskupské konzistoře v Hradci Králové Biskupskému ordinariátu v Litoměřicích ze 4. 2. 1947.

136 Tamtéž, dopis Jana Varhánka Biskupské konzistoři v Litoměřicích z 6. 2. 1947.

137 Tamtéž, dopis Jiřiny Píchové Biskupskému ordinariátu v Litoměřicích z 12. 1. 1947. Pisatelka sděluje, že díky nedávnému zásahu mají možnost účastnit se mše svaté jednou za čtrnáct dní, doufají v občasnou výpomoc kněží z pražské arcidiecéze, ale život farnosti a výuka ve školách trpí.

138 Srov. tamtéž, dopis Biskupské konzistoře v Litoměřicích Janu Varhánkovi z 18. 1. 1947.

139 Tamtéž, Dopis Biskupské konzistoře v Litoměřicích Biskupské konzistoři v Banské Bystrici z 2. 8. 1946. Generální vikář připojil P. S. nesouvisející s projednávaným případem, ale s obnovou kněžského semináře a výuky: *Kdybyste tam měli kandidáta profesury vědy biblické pro a) Starý, b) Nový zákon, a mohli nám ho na nějaký čas půjčit, prosíme o to.*

140 Tamtéž, dopis Andreje Škrábika Biskupské konzistoři v Litoměřicích z 9. 8. 1946 a tamtéž, dopis Štefana Večerka Biskupské konzistoři v Litoměřicích z 15. 7. 1946.

141 Tamtéž, dopis Štefana Večerka Biskupské konzistoři v Litoměřicích z 30. 8. 1946.

„Dávám se cele k dispozici k pastoraci v pohraničí“

loval, že ve Varnsdorfu žije asi 3 500 slovenských obyvatel a je to největší dělnická kolonie slovenská ve zdejší pohraničí. Neúspěšně navrhoval, že by sám oslovil některou konzistoř na Slovensku ohledně vyslání slovenského kněze.¹⁴²

I když proces přijetí proběhl standardně, s vlastním působením nově příchozích duchovních nebyly vždy pozitivní zkušenosti. Kupříkladu Ludvík Matěj Urbánek (1913 nebo 1916–1961) přišel do diecéze z kapucínského řádu již na podzim 1945.¹⁴³ Na svěřeném místě se neosvědčil, jeho chování [...] nedosáhlo ani průměru slušného kněze, v létě 1948 nenastoupil do nové určené farnosti,¹⁴⁴ emigroval a z uprchlického tábora v Řezně informoval Statistický úřad v Praze o prováděných svátostných úkonech.¹⁴⁵ S bývalým řeholníkem Josefem Šuchmou, zemřelým v roce 1948, ostatní kněží odmítali spolupracovat a nebyl schopen vést světskou duchovní správu. Konzistoř proto žádala jeho původní kongregaci těšitelů o opětovné přijetí, protože jej z diecéze propustila.¹⁴⁶

Arcibiskupství v Olomouci nepropustilo kaplana-žadatele, jelikož nemá náhrady za dp. Vojtěcha Klimenta z Tršic, kde starý, churavý pan farář bez kaplana býti nemůže. Dp. Kliment vypomáhá zároveň v sousedních farnostech, odkud byl kaplan již odvolán.¹⁴⁷ Vojtěch Kliment (1917–2000, kněžské svěcení 1941) měl v úmyslu působit v hustě obydleném dělnickém kraji mosteckém.¹⁴⁸ Z olomoucké arcidiecéze nebyl propuštěn ani Antonín Valach, (1891–?, kněžské svěcení 1916), jemuž litoměřická konzistoř na základě žádosti poskytla seznam dvou děkanství a jedenácti far, v nichž by mohl působit. Antonín Valach se o možnosti pastorace v pohraničí dozvěděl na valné schůzi kněžstva [15. listopadu 1945] v Praze.¹⁴⁹

142 Tamtéž, dopis Jana Vraštila Biskupské konzistoři v Litoměřicích z 1. 8. 1946.

143 K nedělním výpomocím kapucínů zejména v okolí Liberce viz MATĚJKA, Miroslav Pacifik: *Ne mečem a mečem, ale bezbranností lásky. 400 let kapucínů v Čechách a na Moravě*. Refugium Velehrad-Roma, Velehrad 1999, s. 55–59. K působení Řádu menších bratří kapucínů na území litoměřické diecéze viz MACEK, Jaroslav: *950 let litoměřické kapituly*, s. 164–168.

144 ABL, f. Biskupská konzistoř 1941–1990, k. 100, sign. III A4, dopis Biskupské konzistoře v Litoměřicích Provinciatu kapucínů v Praze z 5. 8. 1948. Od provinciála získal Ludvík Matěj Urbánek doporučující dopis k procesu inkardinace. Biskupství bylo informováno o neuposlechnutí v dopise kněze ze sousední farnosti, který zjišťoval, zda má Urbánek dovolenou, protože si nedovedl vysvětlit jeho nepřítomnost.

145 *Oznamují Státnímu Statistickému úřadu v Praze, že po ilegálním překročení hranic jsem byl jmenován duchovním správcem uprchlického tábora v Řezně. Za měsíc září bylo v táboře 10, slovy deset svateb. Jelikož jsem si s sebou nevezl statistické listky, prosím Statistický úřad v Praze, aby mi je laskavě zaslal, abych mohl pravidelně zasílat statistiku, jak jsem to byl zvyklý dělat v Doksech u Máchova jezera, kde jsem až do svého odchodu byl administrátorem děkanství úřadu.* ABL, f. Biskupská konzistoř 1941–1990, k. 100, sign. III A4, opis dopisu, nedatováno. Srov. Šifra el: *Statistika v duchovní správě. Časopis katolického duchovenstva*, 1945, roč. 87, č. 1, s. 34–37.

146 ABL, f. Biskupská konzistoř 1941–1990, k. 100, sign. III A4, dopis Biskupské konzistoře v Litoměřicích Generalátu Kongregace bratří těšitelů z Gethseman z 20. 9. 1948.

147 ABL, f. Biskupská konzistoř 1941–1990, k. 99, sign. III A4, dopis Arcibiskupského ordinariátu v Olomouci Biskupské konzistoři v Litoměřicích z 30. 1. 1947.

148 Tamtéž, dopis Biskupské konzistoře v Litoměřicích Arcibiskupskému ordinariátu v Olomouci z 18. 1. 1947.

149 Tamtéž, dopis Biskupské konzistoře v Litoměřicích Antonínu Valachovi z 15. 3. 1946 a tamtéž, dopis Antonína Valacha Biskupské konzistoři v Litoměřicích z 5. 3. 1946.

Náročnost a pestrost pastorační situace

Jak již bylo naznačeno výše, o kněze (nebo o výměnu kněze) žádali často sami farníci. Argumentace podepřená mnohdy podpisy členů farnosti se obvykle týkala osobních charakteristik nebo stavu duchovních.¹⁵⁰ Kupříkladu v Dubí žádali kněze zdravého, jemuž by bylo rozumět *a který by mohl dělat kázání. Náš dosavadní kázání nedělá. Svaté evangelium mu nerozumíme, ani děti ve škole při sv. náboženství mu nerozumí.*¹⁵¹ Naopak pozitivně formulované doklady lze dohledat pro snahy farníků o ponechání kněze v jejich farnosti.

V úsilí o získání vlastního kněze byli velmi aktivní slovenští věřící. Katolíci slovenské národnosti z okolí Litoměřic prosili prostřednictvím Katolické charity v Liberci litoměřickou konzistoř alespoň o návštěvu slovenského kněze.¹⁵² Generální vikář Josef Kuška se v jiném případě pokoušel vysvětlit v Bratislavě, že do diecéze nepotřebuje slovenské misionáře na občasnou výpomoc u sezonních slovenských dělníků, ale stálého duchovního správce malých osad, kde Slováci trvale žijí se svými rodinami.¹⁵³ Konzistoř v této věci oslovila Ústřední katolickou kancelář v Bratislavě, aby zprostředkovala kontakt s některými ze slovenských diecézních biskupů, protože farníci z Nového Sedla nedaleko Žatce žádají slovenského kněze.¹⁵⁴

Aktivity farníků v záležitosti přeložení, nebo naopak ponechání duchovních správců nejsou typické pouze pro určité období, prameny úřední povahy ale ilustrují náročnost působení v pohraničí ve sledované době. V dříve německých farnostech se nedostávalo českých textů a již v srpnu 1945 litoměřická konzistoř vyzývala duchovní z vnitrozemí, aby do pohraničí poskytli perikopy (části Písma svatého určené ke zpěvu a četbě při liturgii) v českém jazyce pro neděle a svátky.¹⁵⁵ Distribuci na potřebné fary měla obstarat konzistoř, jež připojila výzvu: *Zasláním potřebných perikop plníte také kus své náboženské a národní povinnosti k našemu pohraničí.*¹⁵⁶ Následně doporučovala předplacení časopisu *Neděle*, který potřebné texty obsahoval, a upozorňovala na nově vydaný misálek Antonína Ludvíka Stráže.¹⁵⁷

150 Na řadu níže uváděných aspektů poukazoval i vikář Josef Resl na Mimořádné pracovní poradě katolického duchovenstva Čech a Moravy. Srov. *Referát vikáře Resla o situaci v pohraničí*, s. 66–68.

151 *ABL*, f. Trochtiana, k. C8, Úřední korespondence s kněžimi 1946–1948, dopis Anežky Gaierové a řady podepsaných farníků Štěpánu Trochtovi z 10. 11. 1947. Jedná se o farnost Dubí v Krušných horách (Pohraničí Dubí). Odpověď z 2. 1. 1948 (tamtéž) vysvětluje, že situaci není možné řešit ihned, a pokračuje: *Nejsou mi neznámí oběti drahých věřících, s kterými musí vykonávat své nábož. povinnosti, a nedostatek kněží v této naší diecési cítím sám v plné míře. [...] Rače, vážená paní, tlumočiti všem drahým farníkům moji prosbu za modlitby o kněžský dorost, kterého naše diecése tolik potřebuje.*

152 *ABL*, f. Biskupská konzistoř 1941–1990, k. 100, sign. III A4, dopis Katolické charity Biskupské konzistoři v Litoměřicích z 3. 7. 1947.

153 Tamtéž, dopis Biskupské konzistoře v Litoměřicích Ústřední katolické kanceláři v Bratislavě z 5. 2. 1947.

154 Tamtéž, dopis Biskupské konzistoře v Litoměřicích Ústřední katolické kanceláři v Bratislavě ze 7. 1. 1947.

155 Čtvrté vydání textů Písma svatého v českém jazyce vyšlo v roce 1947. Viz *Perikopy čili čtení a evangelia, která církev sv. dává čísti o nedělích a svátcích i o jiných důležitějších dnech v církevním roce*. Dědictví sv. Jana Nepomuckého, Praha 1947.

156 *Ordinariátní list litoměřické diecése*, 1945, č. 8, s. 35.

„Dávám se cele k dispozici k pastorači v pohraničí“

Nárůst češtiny obecně představoval zcela novou situaci: konzistoř doporučovala kněžím vedení matrik v češtině, její používání mimo liturgii (kázání, pobožnosti; o německých bohoslužbách bylo třeba se dohodnout s představiteli místní samosprávy) a cvičení se v ní, v kanceláři se mělo odstranit cokoliv upomínající na dobu okupace.¹⁵⁸ V katedrále svatého Štěpána v Litoměřicích tehdy platil zákaz používat německý jazyk pro kázání, zpěv či modlitby.¹⁵⁹ Výrazně negativní vztah panoval v českém prostředí také k maďarštině. Když začal při bohoslužbách a pobožnostech slovenský kněz v Ústí nad Labem používat maďarský jazyk kvůli přítomnosti slovenských a maďarských dělníků, setkal se s protesty místních Čechů.¹⁶⁰

Konzistoř také vyzývala, aby kněží vešli v kontakt s vedením sběrných táborů pro Němce, a pokud to bude možné, vysluhovali svátosti pro tzv. odsouvané věřící; informace o umístění táborů a své zkušenosti měli sdělit konzistoři.¹⁶¹ Kněží byli též varováni, aby nezprostředkovávali předávání korespondence z ciziny, jelikož by tak prokazovali *službu těm, kdo se těžce provinili na českém národě*,¹⁶² aby se nepodíleli na rozprodávání náhrobků z německých hřbitovů¹⁶³ nebo aby v případě zájmu o osobní vozidla z konfiskátů nepodávali žádosti jako fyzické osoby, nýbrž za duchovní správu.¹⁶⁴ Na území diecéze se též pohyboval bývalý vězeň koncentračního tábora vydávající se za kněze, vybavený doporučeními několika zahraničních biskupů a mešními modlitbami naučenými nazpaměť.¹⁶⁵

Budování a proměny českého pohraničí po druhé světové válce

Inkardinace kněží představuje kanonicko-právní postup týkající se jasně vymezené skupiny osob. Vlna zájmu o pastorační působení v litoměřické diecézi ale náležela k mnohem širšímu proudu přesunu osob i majetku po druhé světové válce, který byl

- 157 *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1946, č. 2, s. 12. Jedná se o překlad misálu do českého jazyka pro potřeby laických věřících – *Římský misál. Z ustanovení Posvátného sněmu tridentského obnovený, z příkazu svatého Pia V. papeže vydaný a pěti dalšími papeži doplněný, s vlastními svátky církevní provincie české a moravské* (přeložil Antonín Stříž). Vyšehrad, Praha 1945.
- 158 *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1945, č. 9, s. 41. Viz též Beztrestně vykonávání náboženské povinnosti příslušníky německé národnosti. *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1946, č. 7, s. 47.
- 159 RABAS, Josef: *Biskup Anton Alois Weber*, s. 92.
- 160 WIEDEMANN, Andreas: *Pojď s námi budovat pohraničí*, s. 325. Autor zmiňuje mše svaté v maďarském jazyce, což neodpovídá realitě latinského bohoslužebného jazyka. Konflikt s největší pravděpodobností spočíval v užívání maďarštiny při kázáních a pobožnostech. K maďarské menšině v poválečném období v českých zemích viz též SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my. Česká společnost a menšina v pohraničí (1945–1960)*. Antikomplex, Praha 2011, s. 133 a 138–139.
- 161 *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1945, č. 10, s. 47.
- 162 Nedovolené zprostředkování korespondence s cizinou. *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1946, č. 6, s. 45.
- 163 Srov. Prodej pomníků na býv. německých hřbitovech. *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1947, č. 7, s. 47.
- 164 Žádosti o osobní auta. *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1947, č. 7, s. 47. K přidělování zkonfiskovaného majetku (selské usedlosti, polnosti, menší živnostenské závody, domy a jejich vybavení, dopravní prostředky) viz WIEDEMANN, Andreas: *Pojď s námi budovat pohraničí*, s. 218–230. K žádostem o vrácení konfiskátů ze strany neodsunutých německých obyvatel viz tamtéž, s. 375–378 a SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my*, s. 199–203 a 219–224.
- 165 „Kněz“ podvodník. *Ordinariátní list litoměřické diecéze*, 1947, č. 7, s. 47.

Michal Sklenář

provázen a podporován pozitivním étosem budování či obnovení pohraničí českým národem.¹⁶⁶ Právě „národní vítězství“ legitimizovalo obrovské demografické, sociální i politické proměny pohraničí.¹⁶⁷ Římskokatolická církev musela na určující poválečné procesy reagovat a motivace kněží přicházejících do opuštěných farností se mohla v některých ohledech překrývat s pohnutkami dalších nově příchozích do bývalých Sudet.

Migrace obyvatelstva českých zemí byla – vyjma počátečního období od května do června, respektive září 1945 – záměrně vyvolána, plánována a centrálně řízena, připravena a prováděna státními institucemi.¹⁶⁸ Součástí tohoto procesu byla až do konce 40. let propagace osídlování pohraničí, zaměřená nejprve na rychlé zřizování národních správ německého majetku a posléze na určité profesní skupiny. Výzvy k odchodu do pohraničních oblastí se objevovaly v tisku, rozhlase, agitačních plakátech, projevech politických představitelů. Osídlovací úřad v Praze vydával časopis *Osídlování* a ediční řadu knih či informačních brožur *Nový domov*. O budování pohraničí se zasazovala také KSČ, např. v týdeníku *Nedělní noviny*.¹⁶⁹ Téma dokončení jeho osídlení se stalo součástí vládního „programu výstavby“ po volbách v roce 1946, nedostatek pracovních sil se měl řešit „národní mobilizací práce“. Pro lepší koordinaci nábory pracovních sil vznikla osídlovací komise v rámci Ústřední rady odborů (ÚRO) a pro obnovu sil v budoucnosti byli absolventi základních škol vyzýváni, aby se přihlásili do učení v pohraničních podnicích.¹⁷⁰ Výsledky se dostavily: již během května a června roku 1945 *přicházelo do pohraničí tolik lidí, kteří chtěli jako národní správci přebírat statky, že ne jeden starousedlý Čech dával najevo svůj údiv*.¹⁷¹

Pro první, centrálně neřízenou fázi osídlování bylo typické, že do opětovně připojených území přicházeli především lidé z hraničních okresů protektorátu, kteří místa velmi dobře znali a zároveň nepřerušili stávající sociální vazby. Záběr se rozšířil až později.¹⁷² Dosídlené obce, zvláště zcela německé i před rokem 1938, se potýkaly s nedostatkem českého elementu, jenž měl převzít veškeré řízení i výkon všech ostatních funkcí. Velmi naléhavě se hledali noví představitelé lokální státní správy, bezpečnostních složek a politických stran, zaměstnanci škol, odborů a lidé zajišťující volnočasové aktivity.¹⁷³

Historik Andreas Wiedemann poukázal na několik obecných charakteristik nově příchozích obyvatel pohraničí, z nichž některé můžeme do značné míry vztáhnout i na římskokatolický klérus. Osídlenci přicházeli z celé republiky, dobrovolně, na základě vyslechnutých nebo přečtených výzev, část z nich ale místní podmínky zklamaly a oni hledali další možnosti.¹⁷⁴ Vedle geografické migrace docházelo sou-

166 SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my*, s. 30–48 a WIEDEMANN, Andreas: *Pojď s námi budovat pohraničí*, s. 335.

167 SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my*, s. 47.

168 WIEDEMANN, Andreas: *Pojď s námi budovat pohraničí*, s. 47.

169 Srov. tamtéž. Dále srov. tamtéž, s. 40, 61, 138, 203–206, 218, 230, 389–404 a 426–432 a SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my*, s. 13–14, 62–65, 68–81, 88–90 a 103.

170 Srov. WIEDEMANN, Andreas: *Pojď s námi budovat pohraničí*, s. 194–195, 200.

171 Tamtéž, s. 107.

172 Tamtéž, s. 77–81.

173 Tamtéž, s. 86–88, 350–370.

„Dávám se cele k dispozici k pastorační v pohraničí“

časně také k migraci sociální spočívající v nabytí půdy a majetku, změně povolání nebo profesní pozice. Vzhledem k naději na zlepšení osobní situace vkládané do stěhování vykazovala sociální skupina nových obyvatel přes různý původ značnou sociální homogenitu.¹⁷⁵

Typologii nových osídlenců se věnoval Ondřej Roubal, který na základě svého sociologicky koncipovaného výzkumu biografické identity v severních Čechách rozlišil čtyři skupiny s odlišnými motivacemi. 1. Za nejpočetnější skupinu považuje příležitostně migrující lidi, rozhodnuté náhodně na pozadí ideologického a propagandistického obrazu pohraničí po druhé světové válce. Do vysídlených oblastí přicházely především, ale nikoli výhradně sociálně slabší skupiny s motivem zisku a lepších životních podmínek (např. bydlení či zaměstnání). 2. Promyšleně zistný motiv sledovali jednotlivci nebo menší skupiny (tzv. zlatokopové), kteří se po krátkém pobytu v pohraničí a obohacení vraceli zpět do vnitrozemí, většinou před rokem 1948. 3. Služební motiv se týkal osob, jež dostaly v pohraničních oblastech umístěnku do zaměstnání, včetně státní správy – v prvních poválečných letech se jednalo zejména o zaměstnance drah, v lesnictví, zdravotnictví a školství. 4. Poslední identifikovanou skupinu tvořili přesídlenci, tj. příslušníci určité skupiny obyvatel, přesídlování zpravidla hromadně, např. volyňští Češi.¹⁷⁶

Téměř úplná výměna obyvatelstva vedla v pohraničí k sociální a kulturní diskontinuitě.¹⁷⁷ Její počátek spadá do doby snah o vybudování nové, očištěné československé společnosti.¹⁷⁸ Mimořádnost situace si ve vztahu k předávání víry a náboženských hodnot uvědomovali i církevní představení. Vikář Josef Resl ve svém referátu během porady kněží v Praze 15. listopadu 1945 konstatoval „další bolesti“ pohraničí: *Předně je tam nový lid, směsice lidí ze všech koutů republiky různé jakosti. Někde je dobrých věřících Čechů velmi málo, o věci duchovní mají úplný nezájem, na kněze se dívají cize, takže český kněz najde s počátku sotva 10 posluchačů a jen s námahou zájem Čechů o náboženství [...]. Náboženská nevědomost a otupělost je někde prostě žalostná.*¹⁷⁹

174 Tamtéž, s. 170–188.

175 Tamtéž, s. 159–164.

176 Srov. ROUBAL, Ondřej: *Biografická identita v pohraničí. Teritoriální identita v životních příbězích poválečných osídlenců pohraničí severních Čech*. Professional Publishing, Praha 2013, s. 84, 86–98 a WIEDEMANN, Andreas: *Pojď s námi budovat pohraničí*, s. 84–85 a 88–101, 164, 168–170.

177 ROUBAL, Ondřej: *Biografická identita v pohraničí*, s. 83–86.

178 SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my*, s. 17. Zde je namístě poukázat na důležitou otázku kontinuit v mentálním nastavení české společnosti od doby existence Protektorátu Čechy a Morava přes poválečné období až po dobu komunistické diktatury. Autor předesílá: *Nedostatečná pozornost věnovaná kontinuitám mezi obdobím socialistické diktatury a léty, jež mu předcházejí, se jeví jako ještě problematičtější, pokud se zaměříme na politickou praxi a její mentální předpoklady. Po okupaci českých zemí nacistickým Německem byla česká společnost konfrontována s dosud nepoznanými metodami čistoty společnosti od těch, kteří do ní z hlediska nové moci nepatřili: Židů, Romů či politických odpůrců z řad obyvatelstva blásícího se k české i německé národnosti. Toubou po obdobné čistě, tentokrát od Němců, Maďarů a všech „kolaborantů“, byla tak společnost pochopitelně prosycena i po osvobození po roce 1945. Tato touha byla v mnohém naplněna... Ve vlastní analýze pak Matěj Spurný konstatuje: *Volání po čistě je druhou stranou mince budovatelského optimismu, součástí inženýrského přístupu ke společnosti. Rodí se z rozporu mezi snem o vybudování harmonického a spravedlivého společenství a krajně neharmonickou realitou.* Tamtéž, s. 11 a 103. K násilí viz FROMMER, Benjamin: *Národní očista*, s. 70–97.*

179 Referát vikáře Resla o situaci v pohraničí, s. 66.

Ětos budování českého pohraničí v litoměřické diecézi

Zejména v prvních týdnech a měsících po obnovení Československa byla ve společnosti patrná snaha podílet se na budování: obyvatelstvo spontánně nabízelo své síly k pomoci, podporovalo brigádnické práce v dolech nebo při žních, opravovalo města a obce.¹⁸⁰ Římskokatolickou církev nelze z širokého konsenzu o budování českého pohraničí vydělovat, její pozici po květnu 1945 je naopak třeba vnímat v přímé souvislosti se stavem a procesy v československé společnosti po druhé světové válce.¹⁸¹

V *Časopise katolického duchovenstva* nacházíme například následující deklaraci propojení církve s národem: *V budovatelské práci pro lepší budoucnost nechce být katolické duchovenstvo odděleno od svého lidu. Tak jako před sto padesáti lety při národním obrození dával kněz obětavě a brdinně vše, k čemu byl hlasem stejné krve a hlasem svého poslání povolán, tak nabízí i dnes své nejlepší síly svému národu.*¹⁸² V litoměřické diecézi v té době narazíme na analogické děje jako v jiných segmentech společnosti: přijímala se strukturální opatření s cílem okamžitého řešení nastalé situace (Osídlovací úřad, osídlovací komise – úřad zmocněnce pro správu církevního majetku, koordinační komise), opatření s cílem dlouhodobě zamýšlené obnovy (učňové – gymnazisté, seminaristé), vznikaly oficiální i osobní iniciativy pomoci v pohraničních oblastech. V otázce budování vlasti se lze v katolické publicistice setkat s negativním postojem k porušování nedělního pracovního klidu,¹⁸³ ale jinak panoval v dané otázce široký konsenzus.

Státní správa nepočítala s plnou obnovou pohraničí s příchodem nových obyvatel, nýbrž s tříčtvrtinovým stavem oproti roku 1938, a veřejně tuto skutečnost proklamovala; kromě toho se organizátoři osídlování kupříkladu zasazovali o primární rozdělení půdy v hospodářsky rentabilních oblastech.¹⁸⁴ V církevním prostředí takto otevřeně pragmatický přístup k obsazování far sice nenalzáme, ale faktické rozmístění duchovních správců mu odpovídá. Představení logicky obsazovali větší obce a kněží pak spíše spravovali nebo administrovali přílehlá místa z jednoho sídla, excurrando. Ve společných pastýřských listech ordinářů a snahách litoměřické konzistoře i biskupství nacházíme vizi postupně celkové obnovy, která se ale nemohla za krátkou dobu od léta 1945 do podzimu 1949 plně rozvinout. Realitu si ovšem duchovní v čele litoměřické diecéze uvědomovali velmi dobře, o čemž svědčí výše citované dopisy generálního vikáře i korespondence biskupa Štěpána Trochty.

K dopisům kněží litoměřické konzistoře a biskupství můžeme dokonce nalézt analogický pramen. Jedná se o přihlášky zájemců o majetek v pohraničí, doplněné potvrzením národního výboru nebo podnikové rady o národní spolehlivosti žadatele. Typický žadatel byl ve věku 20–30 let, odvolával se na výzvy k osídlování

180 KALINOVÁ, Lenka: *Východiška, očekávání a realita poválečné doby*, s. 85.

181 ZÜCKERT, Martin: *Pohraničí jako misijní země?*, s. 193.

182 Šifra a: *Život církevní u nás za války a po převratu*, s. 191–192. K prostředí kněžských seminářů srov. SAŇKA, Antonín: *Program a tradice. Museum*, 1947–1948, roč. 75, s. 1–5.

183 Např. PAPICA, Josef: *Bolest osvobozené vlasti. Neděle*, 20. 10. 1946, s. 333–334.

184 WIEDEMANN, Andreas: *Pojď s námi budovat pohraničí*, s. 110, 206 a 421.

„Dávám se cele k dispozici k pastorači v pohraničí“

v tisku a poukazoval na svou dosavadní pozici v podniku. Konkrétní motivy se pak u jednotlivců velmi liší – někdy pisatel hovořil o tom, že kraj zná a má k němu určitý osobní vztah, případně se chce vrátit, jindy deklaroval touhu budovat a obnovit české pohraničí svojí prací, v dopisech se objevují i konkrétní požadavky na nové bydliště a zaměstnání, např. železniční spojení. Přesuny se netýkaly pouze Čechů: slovenští přesídlenci navíc spatřovali v přestěhování možnost odpoutat se od stávajících pevných rodinných vazeb, volnější Češi zase viděli v obnoveném Československu vysněnou zemi, jen málo poškozenou válkou.¹⁸⁵

Procesy exkardinace a inkardinace náleží do oblasti kanonického práva a jeho platný kodex zavazoval duchovenstvo kromě jiných nároků také povinností¹⁸⁶ *přijmout a svědomitě plnit službu, kterou jim svěřil biskup, kdykoliv a jakkoli dlouho toho podle úsudku příslušného ordináře vyžaduje potřeba Církve a neosvobozuje-li je od toho právoplatná překážka*.¹⁸⁷ V tomto případě by se tedy působení v pohraničních oblastech nejvíce blížilo služebnímu motivu laických osob, tak jak ho formuloval Ondřej Roubal. Zároveň ale kněží sami nabízeli své síly a aktivně přicházeli budovat pohraničí z jiných diecézí. Tato skupina se vyznačovala motivem realizovat v pohraničí své povolání a pastoračně působit mezi jeho novými obyvateli.

Církevní a kulturní historik Tomáš W. Pavlíček používá *pro rekonstrukci přemýšlení historického aktéra o volbě duchovenského povolání* čtyři důležité faktory, kterými jsou: věk, ekonomická situace, bydlení; zeměpisný kontext a konfesijní kultura; kolektivní vzory; individuální zbožnost.¹⁸⁸ Všechny hrají roli v jednotlivých rozhodnutích aktéra při vlastním výkonu kněžské služby a objevují se také v dopisech kněží, kteří odcházeli do pohraničí. Na základě vlastního rozhodnutí tak v kontextu poválečného budovatelského étosu vstupovali duchovní do procesu s nejistým výsledkem a vydávali se pastoračně působit do náročných podmínek. Jejich radikální rozhodnutí se odvíjí z kombinace víry, přesvědčení, osobních předpokladů, materiálního zázemí či snah o změnu.

Závěr

Slovy *dávám se cele k dispozici k pastorači v pohraničí* uvedl Jaroslav Jarma (1908–1984, kněžské svěcení 1936), farář v Jirnech v pražské arcidiecézi, svůj dopis z 28. ledna 1946, kterým zahájil nakonec neúspěšný proces inkardinace do litoměřické diecéze. List má místy charakter osobního vyznání a poskytuje vhled do pastorační situace po druhé světové válce i do motivací světského kléru ochotného odejít ze stá-

185 Tamtéž, s. 162, 167–168, 246–286, 262–263 a SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my*, s. 288–295, 304–305, 316–323.

186 Pro širší kontext viz HRDINA, Ignác Antonín: *Práva a povinnosti kněží po 2. vatikánském koncilu. Teologické texty* 2009, č. 2 – viz <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2009-2/Prava-a-povinnosti-knezi-po-2-vatikanskem-koncilu.html> (citováno k 3. 4. 2018). Viz též JONOVÁ, Jitka: *Problematika poslušnosti ve vztahu kněží k biskupům*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*. CDK, Brno 2008, s. 60–78.

187 *Kodex kanonického práva*, kán. 128.

188 PAVLÍČEK, Tomáš W.: *Povolání duchovního v náboženských kulturách v Čechách na sklonku 19. století*, s. 163.

Michal Sklenář

vajíčího působiště do „duchovního kamenolomu“, jak litoměřickou diecézi označil její ordinář Štěpán Trochta: *Hned po květnovém převratu minulého roku naplnila mne touha jít do pohraničí, kde bude třeba horlivých a misijnářských kněží. Ne hmotné důvody, nýbrž touha po větších pracích a větších obětech mne žene do pohraničí. Chci pracovat za tři. Pán Bůh mi dopřává skálopevné zdraví, nikdy jsem nestonal, jsem tělesné konstrukce obrovské. Rád by i binoval či trinoval,¹⁸⁹ všechno pro nesmrtelné duše. Z města jsem vyšel, snad se budu hoditi do města nebo na velikou faru...*¹⁹⁰

Zároveň s vyhnáním německých obyvatel odešlo po druhé světové válce z území litoměřické diecéze i několik set německých kněží. Římskokatolická církev patřila mezi první instituce, které musely řešit velmi rychle se projevující následky výrazných sociálních proměn regionu. Změny zasáhly celou strukturu litoměřické diecéze: biskup Antonín Alois Weber musel rezignovat, Štěpán Trochta se jejího vedení ujal na konci roku 1947, z Československa odešli až na jediného všichni kanovníci katedrální kapituly, podstatnou část vikariátů řídili namísto vikářů dočasní správci nebo generální vikář a na úrovni nižšího diecézního kléru nastala skutečná správní krize.

Představitelé konzistoře a biskupství v Litoměřicích otevřeně reagovali na nastalou situaci již od léta 1945 dvěma typy strategie, jež měly navýšit počet duchovních správců v postupně zalidňovaném pohraničí a propojovaly linii duchovní a správní. První rovina řešení spočívala ve zvýšené péči o kněžský dorost: podpoře církevních středních škol, návratu biskupského semináře do Litoměřic i modlitbách za nová duchovní povolání. Výsledky se měly dostavit v dlouhodobějším horizontu. Druhá se týkala aktuálního a co možná nejrychlejšího zajištění pastorační péče pro vracející se i nově příchozí české obyvatele pohraničí. Ve snaze obsadit českými kněžími alespoň část far, které nuceně opustili kněží němečtí, byli k působení v litoměřické diecézi zváni klerikové z jiných částí země. Jednalo se jednak o přizvání světského i řeholního duchovenstva k pomoci pro konkrétní lokalitu nebo událost, jednak o trvale míněné začleňování diecézních kněží, tedy inkardinaci.

Do vysídlených oblastí přicházeli spíše lidé nižšího sociálního statusu nebo přímo dobrodružné povahy s vidinou zbohatnutí. I mezi kněžími můžeme nalézt jedince, kteří se pokoušeli o nový začátek v jiných podmínkách, protože jim nevyhovovala současná pozice, chtěli odejít z řeholního života nebo měli za sebou jiné peripetie. Kněží se vědomě hlásili do obtížných pastoračních podmínek severních Čech, jež vedle předměstí tvořily druhou periferii, do níž chtěla církev aktivně vstoupit. Její představitelé si přitom uvědomovali, že samotní kněží nemohou v daném počtu tak rozsáhlé úkoly zvládnout, a proto v duchu Katolické akce i podnětů papeže Pia XII. zvali ve větší míře ke spolupráci také laické křesťany, především pro katechetickou službu, tiskový a jiný apoštolát.

189 Binaci (sloužení dvou mší svatých ve stejný den zasvěceného svátku) mohl knězi povolit místní ordinář na základě nedostatečného počtu duchovenstva. Trinaci (tři mše svaté) mohl knězi povolit Svätý stolec. Srov. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi*, can. 806 a 2321. Viz též PEJŠKA, Josef: *Církevní právo II*, s. 180.

190 ABL, f. Biskupská konzistoř 1941–1990, k. 100, sign. III A4, dopis Jaroslava Jarmy Biskupské konzistoři v Litoměřicích z 28. 1. 1946.

„Dávám se cele k dispozici k pastorační v pohraničí“

Úsilí některých diecézních i řeholních kněží o odchod do českého pohraničí a pastorační působení v litoměřické diecézi je třeba chápat v kontextu poválečného étosu, velmi silně přítomného v celé společnosti. V římskokatolickém prostředí můžeme v této době vysledovat klima a prožitky analogické k náladám v proměněné československé společnosti: konsenzus v budovatelském úsilí a jeho nadšené uskutečňování zejména v pohraničí, vědomosti o pohraničních regionech, vize obnovy, pokusy o nový začátek nebo deziluze po setkání se s náročnou realitou.

Světští duchovní dobrovolně nabízelí své síly do „kněžské brigády“,¹⁹¹ popisovali své přednosti a představy o působení v pohraničí. Úsilí o inkardinaci do litoměřické diecéze je možné chápat jako specifický výraz snahy o opětovné vybudování českého pohraničí. U kněží se v jejich snahách mísí víra a ideje poslušnosti a pomoci – *dát se cele k dispozici* – s ryze praktickými požadavky na typ fary, farnosti a tamní podmínky nebo s naplněním nerealizovaných představ *pastorace v pohraničí*.¹⁹²

191 Označení převzato z nedatovaného dopisu smíchovského katechety Václava Kutiny (1877–?, kněžské svěcení 1901) Biskupské konzistoři v Litoměřicích. *ABL*, f. Biskupská konzistoř 1941–1990, k. 100, sign. III A4.

192 Poválečným obdobím nebo rokem 1948 (1949) se přesuny kněží nezastavily a nadále tvořily součást agendy litoměřické konzistoře v čele s generálním a posléze kapitulním vikářem Eduardem Olivou. Důvody inkardinace se ovšem oproti letům 1945–1948 (1949) proměnily: v diecézi mohli působit kněží, kterým by v jiných částech země nebyl poskytnut státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti, po skončení základní vojenské služby apod.